

אליקום גולדשטיין

איסור הליכה בחוקות הגויים

ראשי פרקים

- א. מקור הדין - פסוקי התורה
- ב. אפשרויות שונות בהבנת הדין
- ג. מדרשי הלכה
- ד. סוגיות הגמרא
- ה. תליית שיטות הראשונים בהבנות השונות
  1. טעם האיסור - מניעת השפעת עמי האזור
  2. איסור חיקוי מנהגי הגויים
  3. טעם האיסור - למנוע קיום חוקים הנובעים מע"ז, בעם ישראל
  4. איסור קיום מנהגי ע"ז בישראל משולב באיסור חיקוי מנהגי הגויים
  5. איסור כוונת ההדמות לגויים
  6. חידוש בטעם האיסור - הייחוד המוסרי של עם ישראל
  7. האם האיסור מחייב הבדלות אקטיבית מן הגויים?
- ו. היחס בין דברי הראשונים לסוגיות הגמרא
- ז. תליית ההבנות השונות בהסברים השונים לדברי הרמב"ם
- ט. תליית ההבנות השונות בדברי הפוסקים
- ט. שות"ם

א. מקור הדין - פסוקי התורה

בתורה מופיעים מספר ציוויים הנוגעים לענין זה:

1. שמות פרק כ"ג, פסוקים כ"ג-כ"ד:

"כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני, החוי והיבوسی והכחדתי. לא תשתחווה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבותיהם".

מהסתכלות ראשונה בפסוק אנו מבינים ציוויים אלו כחלק מצווי התורה, החוזרים ונשנים, ביחס לאיסור ע"ז. בני ישראל מגיעים לארץ שבה כל הגויים עובדים ע"ז, ולכן ניתנו איסורים שמטרתם למנוע ככל האפשר את השפעת אמונת העמים על אמונת הייחוד של עם ישראל. הרמב"ן מעלה כאן אפשרות נוספת (על אף שהוא נוטה לדחותה) וז"ל:

"ולא תעשה כמעשיהם" - יתכן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים, כמו שהזכיר במקום אחר "ובחקתיהם לא תלכו, ואמר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים. והנראה יותר כי יזהיר על ע"ז שלא יעבוד אותה כדרכה אפילו בעבודה שאינה דרך כבוד..."

הרמב"ן דחה, אבל רש"י מקבל וז"ל (ע"ז יא. ד"ה ולא מדרכי האמורי):

אינה מדרכי האמורי לחוש ל"לא תעשה כמעשיהם".

2. ויקרא פרק י"ח פסוק ג':

"כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו".

3. ויקרא פרק כ' פסוק כ"ג:

"זלא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם, כי את כל אלה עשו ואקץ במ".

שני הפסוקים האחרונים נאמרו בסמיכות לאיסורי עריות (פרשת קדושים ופרשת אחרי מות), ושניהם מתייחסים באופן ישיר לחוקי העמים שבאו במגע עם עם ישראל בדרכו לארצו - העם המצרי שממנו יצא עם ישראל, והעמים היושבים בארץ כנען, אליה עם ישראל נכנס. מה משמעות האיסור ללכת בחוקות הגוי? באילו חוקים מדובר? האם כל דבר שהם עושים נאסר על עם ישראל לעשות כמותו? האם הכוונה רק לגויים המוזכרים בפסוקים או לגויים בכלל? מהו טעם האיסור ומה כלול בו? שאלות אלו נשאלו ע"י בתי המדרש השונים במשך הדורות, עד ימינו.

ב. אפשרויות שונות בהבנת הדין

בתורת כהנים (קדושים פרשתא ט) נשאלה השאלה היסודית:

אי "כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו", יכול לא יבנו בניינים ולא יטעו נטיעות כמותם? ! ת"ל - "ובחקתיהם לא תלכו", לא אמרתי אלא...

- לא יתכן, מסכם המדרש, שלא נגביל איסור זה לתחומים מסויימים בלבד. סביר להניח, שהתחומים שבהם יתקיים איסור זה נובעים מהטעם של האיסור. ניתן להעלות כמה כיווני מחשבה ביחס לטעם האיסור ומגמתו.
  - 1. כחלק מתהליך כניסת עם ישראל לארצו, רצתה התורה לשמור על בני ישראל כעם ה'. לשם כך היה חשוב להזכיר לבני ישראל את חטאי הגויים ולהזהירם על כך - "ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם, כי את כל אלה עשו ואקץ במ".
  - דוגמא לכך ניתן למצוא במצוות "לא תחיה כל נשמה" (דברים כ.טז). במקרה זה מדובר רק על שבעת העמים, בהיותם יושבים בארץ ישראל. מצווה זו נתנה בהקשר של כניסת ישראל לארץ.
  - 2. ציווי זה הוא אחד מצווי התורה הבאים להרחיק מע"ז - כאן אפשר להבין שאין מדובר רק על עמים מסויימים. ע"פ הבנה זו, כל מעשה שהגויים עושים כתוצאה מהקשר שלהם לע"ז נאסר על ישראל לעשותו, כדי להרחיק כל אפשרות של החדרת מנהגי הע"ז לעם ישראל. ברור שהתורה חוזרת שוב ושוב על איסור ע"ז ומשתמשת בכל דרך כדי להרחיק את עם ישראל מאיסור חמור זה.
  - 3. שמירת הייחוד המוסרי של עם ישראל - גם כאן אין מחוייבות להגביל זאת למקום מסויים. התורה דורשת להרחיק כל מנהג שאיננו תואם את הרמה המוסרית של עם ישראל. מדובר רק על מקרים בעלי איפיון של רמה מוסרית ירודה.
  - 4. יצירת הפרדה מוחלטת בין ישראל לעמים:
- א. כעין "הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב" - כאן תהיה מגמה להבליט את הייחוד (בין יחוד תוכני ובין יחוד מלאכותי-חיצוני) של עם ישראל בין הגויים (גם אם מטרת כל זה היא כעין גדר רחבה בפני ע"ז).

ב. בצורה פחות קיצונית: יהיה איסור לחקות גויים, כדי להדגיש את ההבדל שבין ישראל לעמים, אבל לא כל מעשה יאסר רק בגלל שגם גויים עושים אותו.

ג. אפשרות נוספת - יהיה איסור רק אם במעשה יש כוונה לחקות את הגוי כדי להדמות לו.
במשך הדורות היו הבנות שונות ביחס לדין זה.

ג. מדרשי הלכה

בתורת כהנים אחרי מות (פרשתא ט) מצאנו התייחסות לפסוקים שבספר ויקרא:

... "אני ה' אלהיכם" ... אני הוא שפרעתי מדור המבול ומאנשי סדום, ומן המצריים ועתיד ליפרע מכם אם תעשו כמעשיהם. מנין שלא היתה אומה באומות שהתעיבו מעשיהם יותר מן המצריים? תלמוד לומר - "כמעשה ארץ מצרים לא תעשו" ... ומנין שלא היתה אומה באומות שהתעיבו מעשיהם יותר מן הכנענים? תלמוד לומר - "וכמעשה ארץ כנען לא תעשו" ...

וכן בתורת כהנים קדושים (פרשתא ט):

"ולא תלכו בחוקות הגוי" - אלו מצריים, "אשר אני משלח מפניכם" - אלו הכנענים.

המדרשים מתייחסים למצרים ולכנענים, לא נזכרים יתר הגויים.

מהם המעשים הללו, שמהם צריך להתרחק?

המדרש מפרט בהמשך דבריו (פרשתא ט):

אי "כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו", יכול לא יבנו בניינים ולא יטעו נטיעות כמותם? ת"ל 'זבחקתיהם לא תלכו', לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם, ומה היו עושים? האיש נושא לאיש ואשה לאשה, האיש נושא אשה ובתה והאשה ניסת לשניים. לכן נאמר 'זבחקתיהם לא תלכו'.

המדרש ממשיך בענין זה (שם פרק יג):

הקיש מעשה מצרים למעשה כנענים, מה מעשיהן של כנענים שטופים בע"א ובג"ע ובש"ד ובמשכב זכור ובהרבעת בהמה אף מעשיהם של מצרים כיוצא בהן.

עד כאן פורשו שני הציוויים - "לא תלכו בחקת הגוי" ו"ובחקתיהם לא תלכו", ביחס למנהגי הכנענים והמצרים בכל הנוגע לשפלותם המוסרית, בייחוד בתחום העריות (שאלו אכן נסמכו פסוקים אלו בתורה).

בהמשך הפרק מרחיב המדרש את גבולותיו של איסור "ובחקתיהם לא תלכו", וכך נאמר שם:

"ובחקתיהם לא תלכו" - וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו, והלא כבר נאמר "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש" וגו' "וחבר חבר" וגו', ומה ת"ל 'זבחקתיהם לא תלכו'? (כלומר מה חידוש יש בציווי זה?) שלא תלכו בנימוסות שלהן בדברים החקוקין להם כגון תיטריות וקרסאות

ואסטריות. רבי מאיר אומר: אלו דרכי האמורי שמנו חכמים. רבי יהודה בן בתירא אומר: שלא תנחור ושלא תגדל ציצית ושלא תפסור קומי שפה.

האם נחלקו התנאים בפרוש האיסור? מה פירושם של המשפטים הללו? תשובות לשאלות אלו ינתנו, אי"ה, תוך כדי עיון בדברי הראשונים בסוגיא. מדרש נוסף מופיע בספרי ראה (פסוק כט):

"פן תנקש אחריהם" - שמא תמשך אחריהם או שמא תדמה להם או שמא תעשה כמעשיהם ויהיו לך למוקש... "ופן תדרש לאלהיהם לאמר" - שלא תאמר הואיל והם יוצאים באבגיתא... הואיל ויוצא בארגמן אף אני אביא בארגמן, הואיל והם יוצאים בתולסין, אף אני אצא בתולסין.

גם בהבנת מדרש הלכה זה נעסוק בהמשך.

ד. סוגיות הגמרא

בשלשה מקומות בגמרא אנו מוצאים התייחסות לנושא הדיון שלנו:

1. סנהדרין נב ע"ב:

המשנה אומרת:

מצוות הנהרגין היו מתיין את ראשו כסייף כדרך שהמלכות עושה. רבי יהודה אומר: ניוול הוא לו אלא מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ. אמרו לו: אין מיתה מנוולת מזו.

מקריאת דברי המשנה היינו מבינים שמחלוקת ת"ק ורבי יהודה נעוצה בשאלה איזו מיתה מנוולת יותר מהשניה.

לעומת זאת, בתוספתא סנהדרין (סוף פ"ט), המחלוקת מובנת בצורה שונה:

רבי יהודה אומר: הרי הוא אומר "ואהבת לרעך כמוך" - ברור לו מיתה יפה שבמיתות. כיצד עושיין לו? מניחין את ראשו על הסדן וקופץ קופיץ. אמרו לו: אין מיתה מנוולת מזו. אמר להם: ודאי אין מיתה מנוולת מזו, אלא משום שנאמר "ובחוקותיהם לא תלכו".

ע"פ דברי המשנה לא נראה שמתעוררת כאן בכלל בעיה של "ובחוקותיהם לא תלכו". התוספתא לעומתה, הביאה את דברי רבי יהודה, הסובר שיש כאן בעיה של "ובחוקותיהם לא תלכו" בניגוד לדעת ת"ק.

מדוע נחלקו ת"ק ורבי יהודה?

הגמרא מתייחסת לשאלה זו ע"פ הגרסא המובאת בתוספתא:

ורבנן? כיון דכתיב סייף באורייתא - לאו מינייהו קא גמרינן, דאי לא תימא הכי, הא דתניא "שורפיץ על המלכים ולא מדרכי האמורי" - היכי שרפינן, והכתיב "ובחוקותיהם לא תלכו"? אלא כיון דכתיב "ובמשרפות אבותיך" וגוי לאו מנייהו קא גמרינן, והכא נמי כיון דכתיב סייף באורייתא לאו מינייהו קא גמרינן.

העיקרון העולה בבירור מגמרא זו הוא שאפשר לחקות את מנהגי המלכות של הגויים (שריפה, סייף) כיון שמקור המנהג נמצא בתנ"ך. "לאו מינייהו קא גמרינן" - לא מהם למדנו. בעיית החיקוי של מנהגי הגויים נפתרה (וזאת למרות, שבסופו של דבר, ננהג באופן דומה לגויים). בעניין השריפה יתכן שמדובר במעשה של

ע"ז, אבל בעניין הסייף נראה בפטות שמדובר בסדרים שנקבעו ע"י המלכות ללא כל קשר לעבודה זרה. לסיכום: בסוגיא זו נראה שיש איסור של "בחוקותיהם לא תלכו" בכל אימוץ של מנהגי גויים, אבל אין בזה איסור (לדעת ת"ק) אם המנהג מופיע במקורות קדומים של עם ישראל. בדעת רבי יהודה ניתן להעלות מספר אפשרויות: א. אמנם המקור למנהג זה נמצא בתנ"ך, אבל אין זה פותר את האיסור משום שיש איסור לנהוג כמנהגם גם כשלא למדנו מהם (או כיון שהיתה הפסקה היסטורית במנהג זה, חידושו עתה אסור). ב. ר"י סובר שאין לסייף מקור מן התורה המוכיח שלא מהם למדנו זאת.

2. עבודה זרה לא ע"א:

המשנה (ח) מונה את ימי החג של עובדי הכוכבים. בין שאר הדברים היא מביאה את מחלוקת רבי מאיר וחכמים:

ואלו אידיהן של עובדי כוכבים... ויום הלידה ויום המיתה - דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים - כל מיתה שיש בה שריפה, יש בה עבודת כוכבים. ושאיין בה שריפה, אין בה עבודת כוכבים.

הגמרא מסבירה את מחלוקתם (א'): :

מכלל דרבי מאיר סבר לא שנא מיתה שיש בה שריפה, לא שנא מיתה שאין בה שריפה פלחי בה לעבודת כוכבים - אלמא שריפה לאו חוקה היא, מכלל דרבנן סברי שריפה חוקה היא. והא תניא שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי, ואי חוקה היא אנן היכי שרפינן? והכתיב "ובחוקותיהם לא תלכו"? אלא דכ"ע שריפה לאו חוקה היא, אלא חשיבותא, והכא בהא קמיפלגי: רבי מאיר סבר לא שנא מיתה שיש בה שריפה, ולא שנא מיתה שאין בה שריפה פלחי בה לעבודת כוכבים, ורבנן סברי מיתה שיש בה שריפה, חשיבא להו ופלחי בה, ושאיין בה שריפה, לא חשיבא ולא פלחי בה.

משמעות הגמרא היא, שחוקה הוא דבר הנובע מחוקי ע"ז. לכן למסקנת הגמרא, לדעת רבי מאיר וחכמים אין בשריפה משום אקט הנובע מע"ז, אע"פ שבמקרה של שריפה (המציינת חשיבות) משתמשים במיתה לצורך ע"ז. את המשפט "אלא דכ"ע שריפה לאו חוקה היא אלא חשיבותא" ניתן להבין בשתי צורות:

א. אין זה עניין של מנהג ע"ז אלא עניין אחר (במקרה זה: לציין את חשיבות הנפטר).
 ב. אין זה עניין של מנהג ע"ז אך חשוב לציין שיש לו טעם (=חשיבות, לו לא היה לו טעם, לא היתה הבעיה נפתרת).
 בהמשך הגמרא מובאת תוספתא משבת (פ"ח ה"ט):

שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי, שנאמר (ירמיה לז,ה) (לצדקיהו) "בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים" וגו'.

כאן ישנם כמה אפשרויות:

א. הפסוק מוכיח שאין בשריפה משום עבודה זרה (זהו הטעם לאיסור דרכי האמורי) כי אחרת לא היו עושים כך.
 ב. העיקרון כאן זהה לעיקרון של סנהדרין (לא למדנו מהם).

3. שבת סז ע"א / חולין עז ע"ב:

המשנה אומרת:

יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל... משום רפואה - דברי ר"מ. וחכמים אוסרים - אף בחול משום דרכי האמורי.

(רש"י מקשר זאת לאיסור "ובחוקותיהם לא תלכו")

הגמרא מביאה את דברי אביי ורבא:

כל דבר שיש בו משום רפואה, אין בו משום דרכי האמורי. והתניא אילן שמשיר פירותיו סוקרו בסיקרא וטוענו באבנים, בשלמא טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חיליה, אלא סוקרו בסיקרא, מאי רפואה קעביד? כי היכי דליחזיה אינשי וליכעיה עליה רחמי...

משמע שאין איסור "דרכי האמורי" אלא בדבר שאין בו תועלת מצד הטבע, אבל אם יש טעם אחר מותר - או מצד שאין זה מדיני ע"ז או מצד שאין ניכר שאנו עושים זאת לשם ע"ז או חיקוי הגויים וזאת כיון שיש טעם.

לכאורה נראה שהסוגיות חלוקות בהבנת דין "ובחוקותיהם לא תלכו", שהרי במסכת סנהדרין הוזכר הטעם של "לאו מינייהו גמרינן", טעם זה נעלם לגמרי מהדין הזה במסכת ע"ז. במיוחד קשה לזהות את הסוגיות, לאור העובדה שאותה שאלה נשאלה גם בסנהדרין וגם בע"ז ביחס ל"שורפין על המלכים", ובע"ז למרות יכלתה של הגמרא לענות "לאו מינייהו קא גמרינן", העדיפה הגמ' להתעלם מתשובה זו, ולא הביאה את הפסוק שמובא בהמשך הסוגיה בע"ז (שהוא הפסוק שנתן את התשובה בסנהדרין) - "בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים..."

מאידך גיסא, גם על הסוגיה בסנהדרין אפשר להקשות - מהי ההוכחה משריפת המלכים, שנהגה בישראל כבר בימי התנ"ך, לכך שגם סייף אינו נאסר בכלל "ובחוקותיהם לא תלכו"? האם זו היא הסיבה! לכאורה הסיבה היא ששריפה אינה חוקה אלא "חשיבותא"! (מפשט הגמרא משמע שבלי סיבה זו א"א היה לשרוף על המלכים, שהרי זו לשון הגמרא "דאי לא תימא הכי הא דתנאי שורפין על המלכים...! היכי שרפינן?!").

מפשט הסוגיות שלפנינו נראה לומר:

1. הסוגיה בע"ז הבינה את איסור "ובחוקותיהם לא תלכו" כחלק מאיסורי ע"ז.
2. הסוגיה בסנהדרין הבינה את האיסור כאיסור עצמאי של חיקוי הגויים, ולכן מנהג שיש לו סמך במקורות ישראל אינו נכלל בזה.
3. יתכן שרבי יהודה (בתוספתא בסנהדרין) לא הבין את האיסור כת"ק, ולכן דרש שגם מנהג שנוכר בתנ"ך יפסק, כתוצאה מההפרדה המוחלטת שצריכה להיות בין ישראל לעמים.
4. בפשט המשנה בסנהדרין לא ראתה המשנה כל קשר בין חיקוי מיתת הסייף של המלכות לבין איסור "ובחוקותיהם לא תלכו" - אולי משום שאין בו משום עבודה זרה.

הערה: בסוגיות בשבת ובחולין אנו נפגשים באיסור "דרכי האמורי", שמובא בתורת כהנים בשם רבי מאיר כחלק מאיסור "ובחוקותיהם לא תלכו". אביי ורבא מחדשים בדין זה, שכל דבר שהוא לשם רפואה אינו נכלל באיסור זה, והגמרא מרחיבה זאת אף לכל דבר המביא תועלת (כבקשת רחמים על העץ) - נצטרך להבין מדוע.

בפרקים הבאים נדון איך הבינו הראשונים את הדין הזה?

במיוחד ידונו הראשונים ביחס בין הסוגיות השונות בסנהדרין ובע"ז.

ה. תלית שיטות הראשונים בהבנות השונות

1. טעם האיסור - מניעת השפעת עמי האזור

היראים (עמוד ז' סימן שיג) מונה מצווה זו וז"ל:

"לא תעשו כמעשיהם ובחוקותיהם לא תלכו - ויראת מאלקיך" "ולא תלך בחוקות הגויים ולא תעשה כמעשיהם" של שבעה אומות, דכתיב כפי' ואלה המשפטים "והביאך אל האמורי", וכתיב בתריה "ולא תעשה כמעשיהם" וכתיב כפי' אחרי מות "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו". פירוש אפילו אינם עבירות אלא מעשיהם וחוקותיהם, שהורגלו לעשות לשם תורה שלהם, הזהירה תורה עליהם. וחכמים פירשו מה המעשים וחוקים שהורגלו לעשות לשם תורה שלהם בשבת כפי' במה אשה יוצאת. ובתוספתא בשבת מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים שהיו מחוקותיהם, ואין להוסיף עליהם ואינם מסברא כי אם בקבלה. וכאשר הזהיר הכתוב על מעשה שבעה אומות וחוקותיהם כך הזהיר על מעשה מצרים וחוקותיהם, שהרי הוקשו זה לזה דכתיב "כמעשה ארץ מצרים לא תעשו וכמעשה ארץ כנען". ואע"ג דמפרשי בתורת כהנים על עבירות, לאו לאפוקי חוקות שאינם עבירות דהא תניא טובא חוקות שאינן עבירות כדתניא המספר קומי הרי זה מדרכי האמורי וכו' וכיוצא בזה, אלא להעביר על חוקות שהינן עבירות כ' לאווין: לאו דעבירה ולאו "בחוקותיהם לא תלכו". והכי מתנינן בספרא: "כמעשה ארץ מצרים" יכול לא יטעו נטיעות ולא יבנו בנינים כמותם? ת"ל "ובחוקותיהם לא תלכו" - לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם. מה היו עושים? איש נושא איש וגו' לכך נאמר "ובחוקותיהם לא תלכו".

נראה ברור מתוכן דבריו, שאיסורים אלו מתייחסים אך ורק לארץ מצרים ולארץ כנען, כעולה מפשט הכתובים. הוא מונה את כל לשונות הפסוקים שהבאנו במקורות, הוא מדגיש שמעשים אלו נעשו ע"י עמי הסביבה לשם תורה שלהם, והוא מגביל זאת רק לעמים מסויימים.

"וחכמים פירשו מה המעשים והחוקים שהורגלו לעשות לשם תורה שלהם... מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים שהיו מחוקותיהם... ואין להוסיף עליהם, ואינם מסברא כי אם בקבלה" - כל הדגשים הללו באים כדי להגביל מאוד את האיסור של הליכה בחוקות הגויים. הוא מוגבל למספר מעשים הנקראים "דרכי האמורי".

היראים מפרש כאן גם את המדרש בתורת כהנים. לדעתו גם רבי יהודה מגביל את הפסוק לדרכי האמורי, אלא שרבי מאיר מפרש את הפסוק ורבי יהודה נתן דוגמאות לדבריו.

גישה זו תואמת את ההבנה הראשונה שהעלינו (ב,1).

הב"ח מדגיש בהקשר אחר (סימן קעח): "אע"פ שאין העובדי כוכבים נהגו עכשיו בהם במקצת מקומות, אסור לישראל לנהוג בהם, דכיון שכבר היה קבוע חק זה

לשם תורה שלהן, נראה כמודה להן ולתורתן אם נהג כאותן מנהגים שהיה חוק מקדם" - למרות מוגבלות איסור זה, ואולי דוקא בשל כך, אין האיסור פוקע כשמשנתנים החוקים הללו¹.
 הערה: למרות זאת, לעניין דיעבד יש משמעות לשינוי בחוק - עיין דברי חמודות חולין פ"ב אות נ'.

2. איסור חיקוי מנהגי הגויים

רבינו תם בספר הישר (חי'דושים ס"י תרצב) מעמת את הסוגיה בע"ז עם הסוגיה בסנהדרין וז"ל:

ושריפה חוקה היא? והתניא שורפינן, ואי חוקה היא היכי שרפינן - ואי קשיא והא אמרינן כפי' ד' מיתות דשריפת מלכים כיון דלאו מינייהו גמרינן דכתיב "ובמשרפות אבותיך" לית בה משום דרכי האמורי, א"כ, מאי קפריך הכא?

איכא למימר דחכמים דהתם רבי יהודה דהתם, דלית ליה לאו מינייהו גמרינן, דאמרינן התם דשרפה אית בה משום דרכי האמורי אע"ג דלאו מינייהו גמרינן, וניחא להו לשינויי הכא שינוייא אליבא דרבי יהודה.

ר"ת מסביר שהסוגיא בע"ז היא ע"פ רבי יהודה, ולכן אם שריפה זו היא חוקה לא יועיל התירוץ שיש לכך מקור בתנ"ך.

ר"ת מסביר את דעת רבי יהודה, אבל מדבריו יוצא, שלדעת חכמים החולקים על רבי יהודה הכלל של לאו מינייהו קא גמרינן מועיל גם אם שריפה היא בכלל חוקה.

לדעת חכמים האיסור חל על כל חוק שעשו הגויים, כולל חוק ע"ז, רק אם אנו מחקים אותו אבל אם הוא מוזכר בקדמונינו אין איסור.

לדעת רבי יהודה אין אנו מסתפקים בכלל של "לאו מינייהו גמרינן", ולכן יש צורך להסביר ששריפה אינה בכלל חוקה.

כפי שנראה בהמשך, תוספות מחלק בין חוקי הגויים לבין חוק הנובע מע"ז.

רבינו תם אינו מזכיר חלוקה זו, ומכאן חיזוק נוסף לנכונות הבנתנו בשטתו - אין זה משנה מהו אופיו של החוק, הגורם האוסר או המתיר הוא החיקוי הישראלי של חוקי הגויים.

גם הריטב"א בע"ז (סוף ד"ה אלמא שריפה לר"מ) כותב:

ומיהו אכתי איכא למידק אשמעתין, דכל היכא דאמרת חוקה היא, כיוון דכתיבא בדאורייתא לא אסירא לן, דלאו מינייהו גמרינן... ובתוס' תירצו דסוגיין פליגן הדדי וההיא דהתם עיקר בהא דוכתא.

- תירוץ זה משווה גם הוא את עניין הסייף לעניין השריפה כפי שעושה הגמרא בסנהדרין, ומשאיר רק את סיבת ההיתר של "לאו מינייהו גמרינן" - משמע שאם נפתרת בעיית חיקוי הגויים, אין איסור אף אם המנהג קשור לע"ז.

הגמרא בבבא קמא (ג.פ.) אומרת:

אבטלמוס בן ראובן התירו לו לספר קומי.

1. עיין מחלוקת חת"ס (א"ח סוף סימן קנט) וב"ח (קעח) בשאלה, האם גם מנהגים שנאסרו פעם נשארים באיסורם. הב"ח מחמיר והחת"ס מיקל.

שמספרים מלפנים ומשיירין בלורית מאחריהן, לישנא אחרינא דרך רומיים
גלגח שער האוון שלמעלה מן האוון, כן בתשובת הגאונים.

ע"פ הפירוש הראשון ברש"י יתכן ויש במעשה זה משום "דרכי האמורי" - אותם
מנהגים שנהגו יושבי ארץ כנען.

עפ"י הפירוש השני, מתשובת הגאונים, מדובר על חיקוי תספורות הרומיים - יש
כאן הרחבה של האיסור לכלל הגויים.
וכך גם מסביר המאירי:

מדרכי האמורי שהיו מספרין על פני המסתפר מאוון לאוון להיות מצוינין
בתספורת שלהן בין שאר העממין, וכל עם שהוא מכוון לכן הרי הוא בכלל
חוקי העמים ואסור להתנהג בכך אלא לקרובי מלכות שלא יהו אצל מלכים
כמו שנשנתנו מנהגיו, בדבר שאין צד אמונה סובבת בו.

האיסור אינו נובע מתוקי עבודה זרה אלא מחיקוי העמים. המאירי מדגיש כאן
במיוחד את העמים שהחוק מסמן את ייחודם משאר האומות.

3. טעם האיסור - למנוע קיום חוקים הנובעים מעי"ז, בעם ישראל

הר"ן בסנהדרין (נב. ד"ה ורבנן) מתייחס לעניין מנקודת הסתכלות אחרת וז"ל:

ורבנן כיון דכתיב סייף באורייתא לאו מינייהו קא גמרינן - יש מפרשים
שהטעם בזה לפי שהתורה קדמה להם, ואינו מספיק, שבכל הדברים גם כן
יש לך לומר שלא קדמו הם?

אלא הטעם הנכון, שהתורה אסרה כל מנהג מיוחד לנימוסי עבודת אלילים,
שמא ימשך האדם אחריהן כמותן.

וכן נמי אם הכותיים נהגו באיזה מנהג שאין לו מבוא בדרכי הטבע ולא
נתאמת הנסיון, העושה כמותן יש בו משום דרכי האמורי.

וכדאמרינן במסכת חולין (טו:) אילן המשיר פירותיו טוענו באבנים וסוקרו
בסיקרא. ומקשינן בגמרא: בשלמא טוענו באבנים כי היכי דנכחוש חיליה,
אלא וסוקרו בסיקרא אמאי? ומתרץ: כדתיניא וטמא וטמא יקרא כדי שידעו
רבים, ורבים יבקשו רחמים אליו. הרי נתבאר שהתלמוד לא היה תמה למה
טוענין האילן באבנים, דדבר טבעי הוא להכחיש האילן, שאפשר שמחמת
שכוחו גדול משיר פירותיו, והטעינו באבנים טוב לו מדרך הטבע, אלא
סוקרו בסיקרא למה? כלומר שזה העניין הוא מדרכי האמורי שאין לו
מבוא בדרכי הטבע ולא נתאמת הנסיון ומתרץ כדתיניא וטמא וטמא וכו'.

הר"ן מונה איסור בשני דברים.

א. חוקים שהם מנהגי ע"ז.

ב. מנהגים שאין להם מבוא (הסבר).

מהי הסיבה שהר"ן אוסר אותם?

על כך הוא עונה בפירושו על הר"ף בע"ז (ב):

לפי שלא אסרה תורה אלא חוקות של עבודת כוכבים, אלא דברים של הכל
ובטלה, וכולן יש בהם סרך עבודת כוכבים, אבל דברים של טעם שרו.

ובשריפה על המלכים טעמא איכא לשרוף לכבודן כלי תשמישן, לומר שאין אדם אחר עשוי להשתמש במה שנשתמש בו הוא.

הר"ן מבין שמטרת האיסור היא למנוע השפעה אלילית בישראל, ולכן אין משמעות לשאלה מי למד ממי, ואסור להכניס כל מנהג של ע"ז בישראל. מנהג שאין בו טעם - יש בו סרך עבודת אלילים ולכן הוא נאסר. לעומת זאת, אין כל איסור בחיקוי מנהגי הגויים כשיש בהם טעם והגיון. נראה, שגם רבינו יונה עומד בשיטה זו וז"ל בחידושויו על סנהדרין (נב):

ו"א דהכי פירושו... כלומר כיון דאשכחן שריפה בדאורייתא, ודאי דלאו חק ע"ז היא אלא חשיבות בעלמא היא, שאילו היה חק ע"ז לשרוף, אין היו שורפין מתחילה? ואיך התירה שריפה בתורה? אלא ע"כ לאו חק ע"ז. והא נמי אמרינן, ורבנן כיון דכתיב סייף בדאורייתא לאו מינייהו וכו' אלמא אית לן למימר דלאו חוקה היא אלא חשיבות הוא שעשו להם הגויים.

לדעת רבינו יונה, תפקיד הפסוקים המובאים בסנהדרין שונה מהתפקיד שייחסנו להם בעקבות הבנתנו בסוגיא. אין הפסוקים מהווים הוכחה לכך שהמנהג לא נלמד מהגויים, אלא הם מקור המנהג. מן הפסוקים אנו למדים שאין זה מנהג של עבודה זרה - אחרת לא היתה התורה מתירה לעשות כן.² מדבריו נראה, שכל מה שנאסר בחוקות הגויים אלו דברים הנובעים מחוקי ע"ז, אבל דברים אחרים לא נאסרו. אין עניין בשאלה מי למד ממי, אלא העניין תלוי באופי המנהג. בהתאם לכך, "לאו מנייהו גמרינן" מקבל משמעות שונה לחלוטין. הערה: כך פירש הרמב"ם (מצוה 7) את דברי ת"ק בתורת כהנים:

"ובחוקתיהם לא תלכו" - בנימוסות שלהם וכדכריהם החקוקים להם, כגון טרטריאות וקרקסיות, ואלו הם מינים ממושבים שהיו מתקבצים בהם לעבודת צלמים.

4. איסור קיום מנהגי ע"ז בישראל משולב באיסור חיקוי מנהגי הגויים

התוספות בסנהדרין (ד"ה אלא) עונה על שאלת היחס בין הסוגיא בסנהדרין לזו שבע"ז, וזו תשובתו:

...וי"ל דהתם קאמר לאו חוקה היא לשם עבודת כוכבים, דאי הוי חוקה לעבודת כוכבים אפילו הוה כתיב באורייתא לא הוה מהני, אבל הכא איירי בחק העובדי כוכבים שלא לשם עבודת כוכבים דומיא דסייף, דכיון דכתיב באורייתא לאו מינייהו גמרינן ושרי.³

במילים אחרות התוספות מבדילים בין שני סוגים של חוקים אסורים: א. חוק הנובע מע"ז - בו עוסקת הגמרא במסכת ע"ז. כאן לא יועיל התירוץ של "לאו מינייהו קא גמרינן", כיון שיש איסור העומד בפני עצמו, לא להכניס ע"ז לישראל.

ב. חוק רגיל של הגויים - בו עוסקת הגמרא בסנהדרין. כאן יש חשיבות לשאלה - מי למד ממי, כיון שאסור לחקות את הגויים. אבל אם לא למדנו מהם, אין

2. יתכן שהר"ן יודה לרבינו יונה בתפקיד הפסוקים ושמא שניהם לדבר אחד נתכוונו.

3. תוספות יענו על שאלת הר"ן (ע"י סעיף 3): ספיקא דאורייתא לחומרא (יביע אומר ח"ו סי' כד).

איסור. צריך לציין שאין התוספות מחלק בין מנהג שיש לו טעם למנהג שאין לו טעם - כל חיקוי אסור.

גם הריטב"א במסכת ע"ז (ד"ה אלמא שריפה לר"מ) מביא בתשובתו השניה את התירוץ הזה - לחלק בין חוק הנובע מע"ז לבין חוק אחר של הגויים. תוספות רבינו אלחנן על סנהדרין מסכים עקרונית עם הסבר התוספות בסנהדרין; אך הוא מוסיף הסבר לדעת רבי יהודה (החולק על ת"ק). רבי יהודה מתיר שריפת כלי מלכים ואוסר הריגה בסייף. הוא נתלק על חכמים באחת משתיים:

א. רק בהריגה בסייף, מכיון שאינה מופיעה בפירוש בכתובים, אי"א לומר - "לא מינייהו גמרינן", אבל בדרך כלל גם רבי יהודה יקבל כלל זה.
 ב. רבי יהודה אינו מקבל את ההיתר של "לאו מינייהו גמרינן" באופן כללי. רק בשריפה הוא מתיר כיוון שיש טעם לדבר (נעשה לכבוד) ובמקרה כזה אין על זה שם חוקה.
 גם המאירי כותב בהסבר המשנה בסנהדרין:

ובגמרא אמרו שרבי יהודה השיכם אף אני יודע שמנוולת היא, אלא מאחר ששתייהן שוות בנוול נזח לנו לעשות אותה שאר האומות נוהגין בה והלכה כתנא קמא.

- משמע שאם יש טעם, אף לרבי יהודה מותר. עפ"ז יתכן שגם רבי יהודה יסכים שהאיסור הוא מצד החיקוי, אלא שסובר שמסתכלים רק על כוונת הפעולה העכשווית - מדוע עושים כך עכשיו? לכן: א. אין משמעות למקור ההיסטורי. ב. אם יש טעם - אין זה חיקוי.

המאירי אף הוא, עומד בשיטת התוספות בהסבר דעת חכמים, וז"ל בהסבר דברי הגמרא שם:

אעפ"י שעיקר מניעת הליכה בחוקות עובדי האלילים אינה לעניין שרשי עבודה זרה, שלא ידמה להם במלבושיהם המיוחדים להם ובתספורת שערם ובשאר דברים המיוחדים לכומריהם ובבנין היכלות כשלהם, עד שיחשוב הרואה עליו שהוא משלהם, אעפ"כ מתפשט הדבר מדברי סופרים בהרבה דברים שאינם ממין זה, כדי שיתרחקו מהם ומאליליהם ולא ימשכו אחריהם מזו לזו ומכל מקום כל מה שמצאנוהו כתוב בתורה או בנביאים שנצטוונו לעשותו, או שהותר לנו לעשותו, עושין אע"פ שדרך עובדי האלילים בכך שלא ירדנו לה מתורת המשכו אחר נימוסיהן אלא מצד עצמנו, מעתה דנין בסייף אע"פ שהם ומלכיהם דנין כן, שהרי התורה הזכירתו כאנשי עיר הנדחת "לפי חרב", וברוצח "נקם ינקם", נקמה זו החרב דכתיב - "חרב נוקמת נקם ברית". וכן שורפין על מלכי ישראל ואין חוששין לדרכי האמורי שהרי כתיב "ובמשרפות אבותיך" וכו' "ישרפו לך", ומכל מקום מה שנאסר משום עבודה זרה אפילו מצאנוהו כתוב אסור, שהרי אסרה תורה להקים מצבה אע"פ שכתוב "ויצב יעקב מצבה", או שמא לא היינו אומרים כן אלמלא שהתורה אסרתה וראשון עיקר. והוא שאמרו במסכת עבודה זרה - ואי שרפה חוקה היא אנן היכי שרפינן.

וכך גם בע"ז (יא):

שרפה זו שהוזכרה במשנה, שהיו שורפיץ נעליו בגדיו וכלי תשמישו, אין זה חק קבוע להם מדרך חוקי ע"ז שיאסר משום דרכי האמורי. אין חק זה אלא דרך חשיבות, ואחר שכן הואיל ושריפה כתובה בתורה כדכתיב "ובמשרפות אבותיך המלכים"... ואילו היה חק מדרך ע"ז לא היינו מתירים אע"פ שכתובה שריפה בתורה, הואיל ועשאוה חוק לע"ז, שהרי מצבה נכתבה, וחזרה ונאסרה הקמתה...

תוכן דבריו מראה שסבר כתוספות, שישנם שני חלקים לאיסור:

- א. חוקי ע"ז - אסורים באופן מוחלט.
  - ב. חוקים שאינם נובעים מע"ז אלא מסיבות אחרות, כגון חשיבות הנפטר במנהג השריפה - אם לא למדנו מהם הדבר מותר.
- ומזה שהתיר את מנהג השריפה רק על יסוד הפסוק "ובמשרפות אבותיך", למרות שמודה שיש לו טעם "משום חשיבות", משמע שאינו סובר להתיר ללמוד מן הגויים אפילו מנהג שיש בו טעם.
- החידוש של המאירי הוא בחלוקה שהוא עושה בין רמת הדאורייתא של הדין לרמת "דברי סופרים". מדאורייתא נאסרו רק המנהגים המייחדים את עובדי האלילים, "עד שיחשוב הרואה שהוא משלהם". מדברי סופרים נאסרו גם דברים נוספים כדי להרחיק ממנהגי עובדי האלילים. יתכן שאפשר להסביר ע"פ דברים אלו את דבריו בב"ק (פג), שמתיר לקרוב למלכות להדמות לגויים "בדבר שאין צד אמונה סובבת בו" - כי אם אין זה מענין ע"ז כל האיסור הוא מדברי סופרים בלבד⁴.

5. איסור כוונת ההדמות לגויים

תוספות בע"ז (יא. ד"ה ויא) מתרצים כר"ת בחלק הראשון, אבל דוחים זאת מאוחר יותר, וז"ל:

תימה מאי קפריך לעולם חוקה היא וכיון דכתיבא באורייתא לא גמרינן מינייהו, דהא אמרינן גבי מצוות הנהרגין דרבנן אמרי בסייף כדרך שהמלכות עושה ורבי יהודה סבר בקופיץ, ותניא אמר להם רבי יהודה לחכמים יודע אני שמיטה מנוולת היא זו, אבל מה אעשה שהרי אמרה תורה "ובחוקותיהם לא תלכו". אמרו לו כיון דכתיב הריגה באורייתא אנן לא גמרינן מינייהו, דאי לא תימא הכי, הא דתניא שורפיץ על המלכים ולא מדרכי האמורי, אנן היכי שרפינן? אלא כיון דכתיבא באורייתא לאו מינייהו קא גמרינן, ה"נ וכו'. וא"כ מאי פריך? ומיהו הא לא קשיא, דאיכא למימר דרבנן דמתניתין היינו רבי יהודה דהתם דלא חייש לכתובה דאורייתא.

עד כאן כר"ת. על כך מקשים:

4. בשו"ת "יביע אומר" (ח"ו סימן כד) מעלה אפשרות נוספת למשמעות של הפסוק - כיון שחז"ל הם אלו שקבעו את תחומי האיסור (ע"פ המאירי וכס"מ), הם לא יכלו לאסור דבר המובא במקורות התנ"ך. לא מצאתי לזה מקור בדברי המאירי והכס"מ. לענ"ד במאירי א"א להסביר זאת כיון שכתב את הסיבה "שלא ירדנו וכו', עיין שם.

אכן קשיא דהכא מסקינן דלכ"ע שריפה לאו חוקה היא, והתם משמע דחוקה היא לכ"ע והוה אסירא אי לאו טעמא דכיון דכתיב וכו'?"
אלא מיישב ר"י:

דתרי גונוי חוקה הוה. אחד שעושים לשם חוק לעבודת כוכבים, ואחד שעושים לשם דעת הבל ושטות שלהם... וה"פ ר"מ סבר שריפה לאו חוקה היא לעבודת כוכבים, להכי פריך ואי חוקה לעבודת כוכבים אנן היכי שרפינן, והא כתיב "ובחוקותיהם לא תלכו"? ואע"ג דכתיבא באורייתא יש לאסור כיון שלהם הוא חק לעבודת כוכבים דומיא דמצבה כשהו מקריבים עליה אבות היתה אהובה לפניו, משעשאוה האמוריים חק לעבודת כוכבים שנאה והזהיר עליה, דכתיב "לא תקים לך מצבה", ומסיק אלא דכ"ע לאו חק הוא לשם עבודת כוכבים ומ"מ הוא חוק הבל ושטות. וכפ' ד' מיתות משתעי חוק הוא משום חשיבות לפי מסקנה דהכא, ולהכי אפילו רבי יהודה מודי דלא גמרינן מינייהו אי כתיבא בדאורייתא, דלאו חק לעבודת כוכבים הוא, אבל ודאי אי לא הוה כתיבה בדאורייתא לא היה לנו להתנהג אף במנהגן של שטות, וסייף אינו כתיב בקרא... ורבנן סברי דאיכא טעמא התם דקופיץ מיתה מנוולת לא עבדינן.

ר"י מסביר אחרת את מחלוקת רבי יהודה וחכמים. חכמים סוברים שיש טעם למנהג (של סייף) ולכן מותר לנו לנהוג בו, ורבי יהודה סובר שאין טעם למנהג זה ולכן אסור לנו לנהוג בו. שניהם מסכימים שאם מנהג זה היה כתוב בתורה (ולדעת ר"י אינו כתוב) היינו מתירים אותו.

מדברי ר"י עולה הסכמה עקרונית עם דברי התוספות בסנהדרין. אלא בעוד התוספות אינו מתנה את הסוג השני של החוקים האסורים ב"חק הבל ושטות" אלא בעצם היותם חוקי גויים, ר"י סובר שאסור לחקות את מנהג הגויים דוקא כשזה "חק הבל ושטות".

את נקודת המחלוקת בין התוס' בסנהדרין לר"י ניתן לתלות בשאלה - האם אסור לחקות את הגוים בכלל או שהאיסור הוא בכוונה לחקותם?
ע"פ תוספות - אסור לחקות, ולכן אף מנהג שיש בו טעם - כיון שלמדנו אותו מן הגויים הוא אסור.

דעת ר"י, לעומת זאת, היא, שאסורה הכוונה לחקות. לכן אם יש טעם למנהג מותר, משום שהחיקוי נעשה מסיבת התועלת ולא מהרצון להדמות לגוי. מכאן שלדעת ר"י ישנם שני סוגי "חוקים":

א. חוק שנעשה לשם ע"ז - אסור תמיד (כשם שהמצבה נאסרה עלינו בשימוש, רק לאחר שהגויים החלו משתמשים בה לשם ע"ז).

ב. חוק הבל ושטות של הגויים - אסור לנו לחקות מעשה זה, אבל אם לא עושים זאת לשם ההדמות מותר. ההיתר יכול להתבצע בשתי דרכים: א. אם הוא כתוב בתורה. ב. אם יש לו טעם. שני מקרים אלו מוכיחים שאיננו לומדים זאת מהגויים ע"מ להדמות להם.⁵

5. הר"א אב"ד בספר האשכול (חי"ג עמ' קיז): "ת"ר שודפין על המלכים ואין בזה משום דרכי האמורי, שנאמר "בשלום תמות ובמשרפות אבותיך" וכו', ולא מקרי השחתה כיון שהוא לכבוד, ולא אסור משום "בחוקותיהם לא תלכו" שאין חוק לע"ז, אלא לכבוד עושים, וקרא מוכיח שנהגו כן בישראל בימי נביאים".

אפשר להסביר שהפסוק מוכיח שאין זה חוק לע"ז, ואפשר להסביר שהפסוק מוכיח שלא למדנו מהם, אלא שאז מוכח שהוא סובר כתוס' בסנהדרין ולא כתוס' בע"ז, משום שאם מדובר שעושים

אין ספק שבעלי התוספות חולקים עקרונית על הר"ן (ע"י בסעיף 3): התוס' בסנהדרין הבין שהאיסור מורכב משני רבדים - איסור ע"ז ואיסור חיקוי מנהגי הגוים. תוס' זה אינו מזכיר את עניין הטעם שבחוקות הגויים, שהרי סוף סוף מנהגי גויים נלמדים ע"י עם ישראל, ומאי נפק"מ, מה הסיבה לכך. במקרה שאין זה חוק של ע"ז יש משמעות רק לשאלה מי למד ממי. נלע"ד שגם התוס' בע"ז יסכים לתוס' בסנהדרין, שהרי גם הוא מייחס חשיבות לטענה "לאו מינייהו קא גמרינן" אלא שהוא רואה את האיסור כאיסור חיקוי "לשמה", דהיינו ישנה אפשרות ללמוד מן הגוים אבל רק בזמן שזה נעשה לתועלת ולא כאיבוד הזהות היהודית וחיפוש אחר הַדְמּוּת לאחרים.

6. חידוש בטעם האיסור - הייחוד המוסרי של עם ישראל

המהר"י קולון כותב (שורש פח):

אין לאסור משום חוק אלא בא' מב' חלקים. האחד הוא הדבר אשר אין טעמו נגלה, כדמשמע לשון חוק וכדפרש"י כפי' חומש בפרשת קדושים... והרמב"ן... הרי שהושוו שניהם דלשון חק משמע דבר אשר טעמו נעלם... ובכיוצא בזה הוא שהזכירה תורה שלא לילך בחוקותיהם, דכיון שהוא עשה דבר משונה אשר אין בו טעם נגלה אלא שהם נוהגין כן או נראה ודאי כנמשך אחריהם ומודה להם, דאם לא כן למה יעשה כדברים התמוהים האלה. ותדע דכן הוא, שהרי כתוב בסמ"ג במצוות חוקות הגויים וז"ל: במסכת שבת מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים מחוקותיהם ודרכי האמורי, ושם עיינתי מתוספתא דשבת, ולא תמצא שם אפילו אחד שלא היה נחוש או דבר תימה אשר לא יודע טעמו, כאותם שמביא התלמוד בסוף פרק במה אשה... וענין השני יש לאסור משום חוקות הגויים לפי הנזכר, לע"ד הוא הדבר אשר שייך בו נדנדוד פריצת גדר הצניעות והענוה, ינהגו בו הגויים, גם זה אסור, ואם הלכה כתנא דברייתא דספרי דקתני שלא תאמר הואיל ויוצאין בארגמן אף אני יוצא בארגמן וכו', הואיל ויוצאין בקילוסין אף אני וכו' שדברים הללו דברי שחץ וגאווה הם, ולא כאלה חלק יעקב אלא דברי ישראל ודרכם להיות צנועים וענוים ירשו ארץ... ואף גם זאת נראה דהיינו דוקא כשהוא עושה כדי להדמות אליהם ולא לתועלת ידועה כדמשמע הלשון "שלא תאמר הואיל והם"... דלא שייך לאסור משום הולך אחר חקותיהם אלא היכא שהדברים מראים שהישראל מתדמה אליהם כגון שעושה מעשי התמיה אשר אין לתלות טעם בעשייתן אלא מפני חוקם. וכ"ש בלבישת הקאפא שאין איסור בדבר, ופשיטא דלא דמי לאותן השנויין בתוספתא, שהרי טעם לכישתה ידוע בסימן היותר משיגים בחכמה ההיא, ואין לתלות לכישתה כ"א לתועלת הנמשך ממנו... שהדבר מוכיח שאין מתכוין להתדמות אליהם.

מפני קוצר המקום לא נביא את כל אריכות דבריו.

המהר"י"ק מחלק את האיסור לשנים:

א. מנהג גויים ללא טעם - הנוהג מוכיח שכוונתו להדמות לגוי.

ב. מנהג שיש בו משום ניגוד לייחוד היהודי, שפרשו היהודים ממנו משום יהדותם (מפורש בסוף דבריו שם) ואינו עושה כן לתועלת אחרת. ניתן להסביר את המהרי"ק בשתי דרכים (כשהראשונה נראית לי נכונה יותר): א. האיסור חל על כל מקרה שמוכח ממנו שעושה זאת ע"מ להדמות כגוי ולהתכחש לישראליותו - מתי מוכח? א. כשמחקה מנהג הגויים בלי טעם. ב. כשעוזב מנהג שיש בו דגל וסמל ליהדות ובלתי טעם אחר עובר למנהג הגויים. ב. האיסור חל בכל מקרה בו יש צירוף של כוונת הדמות ברורה, עם מעשה לא ישראלי באופיו - זאת אומרת: א. כשמודה למנהג גויים שאין בו טעם - מודה למקור שלו (חשש ע"ז - פגם באמונה). ב. כשעוזב מנהג ישראל למנהג גוי נטול צניעות שפרשו ממנו ישראל.

יש להדגיש שגם אם נאמר שהחלק הראשון קשור למנהגים שיש בהם חשש ע"ז, אין לכך קשר לדברי הר"ן לעיל, כיוון שאין ספק שהדגש שהמהרי"ק שם בשני החלקים הוא בכוונת ההדמות, ולא כר"ן שרואה בעיה בעצם מציאותם של חוקים שיש בהם חשש ע"ז. המהרי"ק מדגיש בחלק השני, שאפילו אם הדבר חורג ממנהגי הצניעות של ישראל, הוא נאסר רק כשיש כוונה להדמות לגוי, אבל גם בחלק הראשון הטעם הוא - "נראה ודאי כנמשך אחריהם", דהיינו - מעשיו מוכיחים על כוונתו. וכן הוא אומר: "דלא שייך לאסור... אלא היכא שהדברים מראים שהישראל מתדמה אליהם"

את המדרש בתורת כהנים פירשו רבים בכיוון של היחוד המוסרי הראוי לישראל. הערוך (ערוך תיאור) מפרש את דעת ת"ק: "מקום שיושבים בו... בגובה ורואין השחוק שעושין למטה בין בבני אדם... קרקסיות - בתי משתאות של יין". הראב"ד שם מפרש את דעת רבי יהודה בן בתירא: "פ"י לא תנקור - אדם שרואה עצמו במראה אלא לנאות את עצמו והוא דרך גויים שמקשטין את עצמן לזנות כדי שיתנו הנשים עיניהם בהם".

כך גם ראינו שמהרי"ק קולן מפרש את הספרי בדברים "שדברים הללו דברי שחץ וגאווה הם ולא באלה חלק יעקב".

הערה: הרב פיינשטיין חקר בדברי המהרי"ק, שהצריך גם במלבושי פריצות את התנאי שפרשו ישראל ממנו, כדי שיקרא הדבר כחוקות הגויים האסורים:

ומה שמצריך מהרי"ק בנדנדוד פריצות ודרך גאווה גם שפרשו הישראלים ממנו משום צניעות, שמשמע דבלא פרשו ממנו ליכא איסור ולא אמרינן דאסור משום דהפריצות גופה הוא חוק העכו"ם, אפשר הוא רק בנידנדוד פריצות כהא דבגדים אדומים אבל בכגדי פריצות ממש אפשר אף בלא הנהיגו עדיין לפרוש, ואף בלא פרשו יש לאסור.

אם נכונה הבנתנו בדברי המהרי"ק, הרי שנכונות טענתו של הגר"מ פיינשטיין תבדק לאור השאלה: האם בבגדי פריצות ממש, נראה בבירור שהלבוש עושה כן ע"מ להדמות לגוי?

7. האם האיסור מחייב הבדלות אקטיבית מן הגויים?

הגמרא בסנהדרין (טז:) דנה בענין קידוש השם, ואומרת:

אמר רבא בר רב יצחק אמר רב אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא.

רש"י מפרש:

שרוך הנעל, שאם דרך העובדי כוכבים לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר, כגון שיש צד יהדות בדבר ודרך ישראל להיות צנועים, אפילו שינוי זה שאין כאן מצוה אלא מנהג בעלמא יקדש את השם בפני חבריו ישראל.

המהר"ק דייק מרש"י זה, שאין איסור לשנות ולנהוג כעכו"ם אלא בדבר ששינוי ישראל מפני צניעותם ומעטתה זה נהפך לסמל ל"צד יהדות" שלהם. "משמע דאפילו הנהיגו ישראל במלבוש אחד והגויים במלבוש אחר, אם אין מלבוש הישראלי מורה על היהדות או על הצניעות יותר מאותו שהגויים נוהגים בו אין שום איסור... כיון שלא נמנעו בלבישתן משום צד יהדות וצניעות".

אמנם לא מצאנו ברש"י שאוסר דבר זה משום "ובחוקותיהם לא תלכו", אבל נמצאנו למדים, עכ"פ, שאין חיוב לשנות את הבגדים זה מזה באופן אקטיבי, אלא שאם נוצר מצב כזה אז מצווים לקדש את השם.

תוספות (שם ד"ה אפילו) מבין שאכן זו היתה המציאות. אעפ"כ, אין הוא אומר שהיו חייבין לשנות. לכן יכל היה אלעזר זעירא לשנות - "מפני שהיה מתאבל על ירושלים" כאות אבלות, למרות שלא היה שוני בין רצועות נעליו לרצועות נעלי העכו"ם (מהרש"א שם).

אבל הרא"ש (פ"ג ד, ה) מפרש: "...פי' - העכו"ם היו נוהגים שהיו עושין שרוך מנעליהן אדומות וישראל היו עושין שחורות כדי שלא ילבשו מלבוש עכו"ם" וכן פירש הר"ף: "פירוש, הנכרים שבאותו הזמן היו עושין רצועות של מנעליהן אדומות וישראל היו עושין שחורות כדי שלא ילבשו מלבוש נכרי".

מכאן משמע שעשו שינוי אקטיבי כדי לא להראות כגויים. אעפ"כ, אין מכאן ראייה שהדבר היה מוטל עליהם כחובה משום "ובחוקותיהם לא תלכו".

המהר"ק דן בשאלה זו בדבריו (שורש פח) ופוסק ש"אין הישראל מחויב להשתנות מן הגוי כלל..." - עיין באריכות בדבריו שם, במיוחד בהסברו לסוגיא בהגוזל בתרא (בבא קמא ק"ג).

דיון בשאלה זו נביא בהמשך הדברים, בדיון בדעת הרמב"ם.

ו. היחס בין דברי הראשונים לסוגיות הגמרא

1. ביישוב דברי הר"ן עם הסוגיה בסנהדרין מעלה המהר"ם ש"ק (חידו"ט סי' קסה) כמה אפשרויות, ביניהן:

ועל כן צריך לומר דהר"ן והמהר"ק ורמ"א ההולכים בשיטה זו, ס"ל דסוגיא דע"ז דף י"א דתלה טעמא דשורפינן על המלכים משום חשיבות, וסוגיא דסנהדרין דף נ"ב דתלה טעמא משום דכתיבי בקרא, פליגי וכמ"ש הריטב"א בע"ז שם, אלא דהריטב"א כתב דק"ל כסוגיא דסנהדרין, והר"ן וסייעתו ס"ל דאדרבא סוגיא דע"ז היא הסוגיא שהיא במקומה, דאיסור בחוקותיהם בע"ז שייכא וכמו שכתב הר"ן שם...⁶

ובשו"ת צמח צדק (י"ד סי' צא):

ולכאורה קשה על הר"ן, מנ"ל להתיר דברים של טעם, דהא אמרינן בסנהדרין דדוקא משום דכתיבא באורייתא כו' משמע הא לאו הכי אסור אע"ג שיש בו טעם? וקושיא זו הקשה הגר"א ביו"ד סימן קע"ח סק"ז...

6. המהר"ק מביא עוד ישוב לר"ן, עיין שם. מעניין שהוא מביא בהסבר הסוגיה בסנהדרין ע"פ המהר"ק, את הטענה שסייף ושירפה הם דברים שאינם ראויים לעם ישראל - ניוול.

וצ"ל דהר"ן ס"ל דמ"ש הגמ' כיון דכתיב באורייתא לאו דוקא, אלא כיון שהוא דבר שיש בו טעם שרי, וראיתו מהא דאמרינן בעלמא טוענו באבנים. וקצת ראייה דהא התוס' בע"א שם סד"ה ואי, העלו דסייף אינו כתיב בהדיא ולכן פליג רבי יהודה, ואעפ"כ לרבנן שרי, אלא העיקר שיש לזה טעם של קופיץ הוא מיתה מנוולת. גם התוס' שם כתבו ורבנן סברי דאיכא טעמא התם משום דקופיץ מיתה מנוולת - הרי הוצרכו לסברא דאיכא טעמא אלא דבעינן ג"כ דכתיב קצת. ולהר"ן הכל תלוי בהא דאיכא טעמא, ואפשר יש לזה סיוע מסוגיא דע"א שלא הזכירו משום דכתיבא, או י"ל בדוחק לחדש דב' חוקות הן כדפי' ר"י. ע"כ י"ל דסוגיות מתחלפות הן, דלסוגיא דסנהדרין שריפה הוי חוקה ואפ"ה שרי משום דכתיבא באורייתא לאו מינייהו גמרינן, ולסוגיא דפ"ק דעכומ"ז י"ל דלאו חוקה היא כלל כיון שיש בו טעם משום חשיבותא, וא"ש דמודה גם ר' יהודה כשריפה מטעם זה אע"ג דטעמא דכתיבא לא ס"ל...

גם ה"צמח צדק" בתירומו השני מסכים עם דברי המהר"ם ש"ק, וכך אכן ניתן להבין.

נמצאנו למדים שבמציאת פתרון לסתירה בין הסוגיות בסנהדרין ובע"ז, יש שני כיוונים עיקריים שהם שלשה:

- א. ר"ת והריטב"א בתירוץ א': הסוגיא בסנהדרין היא הסוגיא העיקרית - אופי האיסור יהיה עפ"י האיסור לנהוג מנהגים הלקוחים מן הגויים.
- ב. הר"ן וסייעתו: הסוגיה בע"ז היא הסוגיא העיקרית - אופי האיסור חשש ע"ז, אם יש טעם למנהג - אין חשש ע"ז.
- ג. שיטת תוס' בע"ז ובסנהדרין היוצרת מורכבות בין שני סוגים שונים של חוקים (וכן כתב הריטב"א בתירוץ השני).

2. הגר"א ביו"ד (קטח) מקשה על המהר"ק מהסוגיא בסנהדרין:

...אבל בסנהדרין נ"ב ע"כ משמע להיפך, דאמרינן שם תניא א"ל רבי יהודה וכו' ורבנן וכו'. הלא"ה (שלא למדנו מהם) אע"ג דאיכא טעמא רבא משום מיתה מנוולת, אפ"ה היה אסור. ואמר שם דאלת"ה כו' אלא כו', משמע הלא"ה אסור. ועתוס' שם ד"ה אלא כו' ובעבודת כוכבים שם ד"ה ואי וכו', ותורף דבריהם דשני חוקים הן, אחד לשם עבודת כוכבים וזה אסור אף בדכתיבא באורייתא, ואחד בדכריס של הכל ושטות וזה מותר דוקא בדכתיבא באורייתא. ולפי דעתו מה שכתב שם אלא חשיבותא היא, לאו שיש טעם בדבר כדברי הר"ן שלכך שרי, אלא ר"ל חק שלהם על אדם חשוב לשורפן ולא משום עבודת כוכבים... וצריך לומר לדברי המהר"ק אדרבה שאין טעם לדבר. אבל מ"מ צ"ע דהא סייף טעמא איכא, וי"ל דאי לא כתיב סייף לא היו דנין כלל בסייף וז"ש דכיון דכתיב סייף...

אבל הגר"א עצמו כותב, שתירוץ זה דחוק.

גם בתורה תמימה (ויקרא יח, ג) מקשה כך:

ולפי המכואר (בסנהדרין) דאינו אסור משום בחוקותיהם רק מה שעושים לשם פריצות או עבודת כוכבים, קשה בכל השקלא וטריא בזה, שהרי אין בזה ובוה, בהריגת סייף ובשריפה על מלכים, לא משום פריצות ולא משום

עבודת כוכבים, כי ההריגה בסייף הוא מפני שהיא מיתה קלה משאר מיתות, והשריפה על המלכים הוא מפני הכבוד כמו שכתבתי. ונ"ל וצ"ל דטעמים אלו הם רק לנו אבל לדידהו יש בדברים אלה מעניין עבודת כוכבים.

ז. תליית ההבנות השונות בהסברים השונים לדברי הרמב"ם

הרמב"ם בספר המצוות (ל"ח ז) כותב כך :

הזהירונו מללכת בדרכי העכו"ם ומהתנהג במנהגותיהם, ואפילו במלבושיהם ובקבוציהם כמושבם, והוא אמרו יתעלה "לא תלכו בחקות הגויים", ובא הפירוש: לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם מאבותיהם, ולשון ספרי: "ובחקותיהם לא תלכו" - בנימוסות שלהם ובדברים החקוקים להם, כגון טרטיאות וקרקסאות - ואלו הם מינים ממושבים שהיו מתקבצין בהם לעבודת צלמים. רבי מאיר אומר: אלו דרכן של אמורים שמנו חכמים. רבי יהודה אומר: שלא תנהיר, שלא תגדל ציצית ושלא תספר קומי. ומי שעשה דבר מאלה חייב מלקות.

ונכפלה האזהרה מזה הענין במקום אחר והוא אמרו "השמר לך פן תנקש אחריהם" - שמא תדמה להם ותעשה כמעשיהם - "והיה לך למוקש", שלא תאמר הואיל והוא יוצא בתלוסין אף אני אצא בתלוסין והוא מין ממיני זיון הפרשים. וכבר ידעת לשון הנביא (צפניה א) על כל הלובשים מלבוש נכרי, וזה כולו להתרחק מהם ולגנות כל חוקותיהם ואפילו במלבוש, והתבאר משפטי מצוה זו בשישי משכת.

ובהלכות עבודת כוכבים (פ"א) כותב הרמב"ם :

הלכה א' - אין הולכין בחוקות העובדי כוכבים ולא מדמין להן לא במלבוש, ולא בשער וכיוצא בהן, שנאמר "לא תלכו בחוקות הגוי", ונאמר "ובחקותיהם לא תלכו", ונאמר "השמר לך פן תנקש אחריהם" - הכל ענין אחד הוא, מזהיר שלא ידמה להן אלא יהיה הישראל מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו כמו שהוא מובדל מהן במדעו ובדעותיו. וכן הוא אומר "ואבדיל אתכם מן העמים". לא ילבש במלבוש המיוחד להן, ולא יגדל ציצית ראשו כמו ציצית ראשם, ולא יגלח מן הצדדין ויניח השער באמצע כמו שהן עושין וזה הנקרא בלורית, ולא יגלח השער מכנגד פניו מאזן לאזן ויניח הפרע מלאחריו כדרך שעושין הן, ולא יבנה מקומות כבנין היכלות של עכו"ם כדי שיכנסו בהן רבים כמו שהן עושין. וכל העושה אחת מאלה וכיוצא בהן לוקה.

הלכה ב' - עכו"ם שהיה מסתפר מישראל כיון שהגיע לבלוריתו קרוב שלש אצבעות לכל רוח שומט את ידו.

הלכה ג' - ישראל שהיה קרוב למלכות וצריך לישב לפני מלכיהם והיה לו גנאי לפי שלא ידמה להן, הרי זה מותר ללבוש כמלבושיהן ולגלח כנגד פניו כדרך שהן עושין.

צריך לברר כמה נקודות בשיטת הרמב"ם?

א. הרמב"ם, לכאורה, חוזר פעמים על אותו ענין שכן הוא אומר "לא מדמין להם לא במלבוש", ואחר כך חוזר ואומר "אל ילבש במלבוש המיוחד להם", מה גם שבתחילת דבריו אפשר להבין שאין ללבוש מלבוש כמלבושם ולא דוקא במלבוש המיוחד להם.

ב. האם הרמב"ם אוסר לעשות מעשים כחיקוי למעשי עובדי הכוכבים, או שהוא דורש יצירה אקטיבית של שינוי בין המנהגים - "אלא יהיה הישראל מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו".

במילים אחרות האם מדובר באיסור "הדמיה" או באיסור שיהיה דמיון (מבחינת התוצאה).

ג. על אילו עובדי כוכבים מדבר הרמב"ם? על עובדי ע"ז (עיין הסברו על טרטריאות וקרקסיות בספר המצוות) או על כל הגויים ("וכן הוא אומר ואבדיל אתכם מן העמים").

ד. מדוע הרמב"ם מצא לנכון להכניס כאן את הלכה ב', העוסקת באיסור ע"ז? (שהרי העכו"ם לא הוזכר על איסור "ובחוקותיהם לא תלכו")

ה. איך יתכן שאיסור דאורייתא ("וכל העושה אחת מאלו וכיוצא בהן לוקה") יהיה מותר לקרוב למלכות (ה"ג)?

יש לציין שספר החינוך, המעתיק באופן כללי את דברי הרמב"ם, שינה בלשונו ולא הביא את הפסוק המיותר, לכאורה, שמביא הרמב"ם "ואבדיל אתכם מן העמים".

הסמ"ג כתב כלשון הרמב"ם (מצוה ז) :

שלא ללכת בחוקות הגויים לא במלבושיהן ולא במנהגיהן, שנאמר "ולא תלכו בחוקות הגוי" וגו', ונאמר "ובחוקותיהם לא תלכו", ונאמר "השמר לך פן תנקש אחריהם" וגו', הכל בעניין אחד הוא מזהיר שיהא ישראל מובדל מן הגוים במלבוש, במנהג בדבור, וכן הוא אומר "ואבדיל אתכם מן העמים"... ובתוספתא דשבת מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים מחוקותיהם ודרכי האמורי.

הכסף משנה מסביר את הרמב"ם כך :

ומשמע דרכינו כתב כך בתחילה דרך כלל, אין הולכין בחקות העובדי כוכבים עד "ואבדיל אתכם מן העמים", והדר מפרש: לא ילבש במלבוש המיוחד להם - לפרש מ"ש לא במלבוש, לא יגדל ציצת ראשו - לפרש מה שכתוב ולא בשערו, ולא יבנה מקומות - לפרש מ"ש וכיוצא בהם.

משמע מהסבר הכסף משנה שיש איסור לחקות את מנהגי הגוים כל עוד יש היכר שאלו הם חוקים המיוחדים לגויים. פירוש: אם מסיבה כל שהיא נוצרו מנהגים שונים בין הגויים ליהודים, חל איסור על היהודים לנהוג את מנהגי הגויים (אין הרמב"ם מזכיר כלל שיש איסור אך ורק לגבי חוקים שאין להם טעם). בתשובה לשאלה החמישית כותב הכסף משנה:

ישראל שהיה קרוב למלכות - בסוף פ' מרובה וכפ' עגלה ערופה אבטולוס בר ראובן התירו לו לספר קומי מפני שקרוב למלכות היה, ומשם למד רבנו להתיר המלבושין, וכ"ש הוא. ועוד דאשכחן דהאי אבטולוס בר ראובן

היה מתנכר שהוא יהודי כדאיתא במעילה⁷ (פ.) ועיי' כן הציל את ישראל, ודאי שלא היו מלבושיו כשל ישראל דא"כ היו מכירין אותו. וא"ת כיון שכתב רבינו שלוקה על כל אחד מאלו היאך היה כח ביד חכמים להתיר איסור תורה לקרובי מלכות? ויש לומר משום הצלת ישראל הוא דשרי, וכשישראלים עומדים לפני המלכים הם מצילים את ישראל. והני ת' ילדים שהיו לדוד נמי הצלת ישראל הוה דהו מבעתים את האויבים. אי נמי שהתורה לא פרטה דבר. אלא אמרה "ובחוקותיהם לא תלכו", ומסרה הדבר לחכמים, והם ראו שאין לגזור על הקרובים למלכות.

וכך גם דבריו בב"י (קטח ד"ה מ' שקרוב למלכות). גם הדרישה (שם ס"ק א) מסכים לתשובתו של הב"י ביחס לשאלה זו.
מהר"י קולון הסביר את הרמב"ם בצורה זו:

מ"ש הרמב"ם שיהיה הישראל מובדל מהן וידוע במלבוש, לא בא לחייב להשתנות מן העובדי כוכבים עכ"פ, שהרי כתב אח"כ לא ילבש במלבוש המיוחד להם, ולמה לו לומר המיוחד להם לימא לא ילבש במלבוש הדומה למלבושם, אלא ודאי שלא נאסר אלא מלבוש שכבר נתיחד להם, ופירשו הישראלים ממנו מפני צניעותן או מפני ד"א, שכיוון שנתייחד להם מפני גיותן ופירשו הישראלים ממנו מפני יהדותן אז כשלוכשו הישראלי נראה כמודה להם ונמשך אחריהם, אבל כשאינו מלבוש המיוחד להן על דרך זה אין הישראל חייב להשתנות כלל ועיקר.

לכאורה נראה שהוספת המשפט "ופירשו הישראלים ממנו מפני צניעותן או דבר אחר, שכיון שנתייחד להם מפני גיותן ופירשו הישראלים ממנו מפני יהדותן אז כשלוכשו הישראלי נראה כמודה להם, אבל כשאינו מלבוש המיוחד להן על דרך זה" וכו', איננה עולה יפה בפשט הרמב"ם.

אמנם שאלת המהר"י ק ביחס לכפילות צודקת, וכי למה צריך הרמב"ם לחזור על דבריו (ולצמצם!), אבל מסקנתו איננה מוכרחת.

נדגים את הדבר עיי' נפקא מינא. מה יקרה אם הגיעו יהודים מארץ א' לארץ ב'? ננית שמדובר בשתי ארצות שמנהגי הגויים לגבי לבושם שונים. בארץ א' פרשו היהודים ממנהג הגויים מסיבות צניעות או מסיבות אחרות, אבל כשבאו לארץ ב' שוב לא היה כל צורך בשינוי לבושם ממנהג הסביבה, עפ"י דברי מהר"י קולון יהיה מותר ליהודים לנהוג כמנהגי הגויים, שהרי הוא אומר - "אבל כשאינו מלבוש המיוחד להן על דרך זה" - הרי הדבר מותר. ממנהגי ארץ ב' לא פרשו היהודים "מפני יהדותן".

לעומת זאת מדברי הרמב"ם אפשר להבין אחרת, דהיינו: שאסור ליהודים לשנות את מנהגי אבותיהם למנהגי הגויים. המציאות קיימת - לגויים יש את לבושם וליהודים יש את לבושם. הרמב"ם אינו מפרש שמדובר בלבוש שהיהודים שללו אותו "מפני יהדותן", כך שאפשר להבין את המונח "ולא ילבש מלבוש המיוחד להם", כמציאות של שוני במנהגים ובאיסור החיקוי הכרוך אחריו. בין כך ובין כך אין מדובר בפעילות אקטיבית של שינוי המנהגים כדי ש"יהיה הישראל מובדל מהם וידוע במלבושו".

מהשוואת הבנת האיסור עיי' מהר"י קולון לבין דבריו בהסבר הרמב"ם, מוכח שיש הבדל בינו לבין הרמב"ם:

7. בגמ' שלפנינו - ר' ראובן בר אצטרובלי.

א. בדברי המהר"י קולון מובא טעם אחד שבגללו שינו היהודים את לבושם ממנהגי הגויים "שדברים הללו דברי שחץ וגאווה הם... ואף גם זאת נראה דהיינו דוקא כשהוא עושה כדי להדמות אליהם בלא תועלת" וכו'. המהר"י קולון עצמו הוסיף בדבריו בהסבר הרמב"ם - "ופירשו הישראל ממנו מפני צניעותן או מפני ד"א" ולא רק מפני צניעות. הוא גם אינו מזכיר את כוונת ההדמות או את ענין חוסר הטעם שבמנהגם.

הפרישה (קנח ט"ק ב) לא הסכים עם הסבר המהר"י ק ברמב"ם וז"ל:

אלא יהיה ישראל מובדל מהם וידוע במלבושו ע"י דרישה מ"ש בשם מהר"י ק שורש פ"ח ולפי זה נראה דמ"ש הרמב"ם אח"כ לא ילבש מלבוש המיוחד להן, הוא פירוש למה שכתב תחילה וידוע במלבושיו, דהיינו דוקא במלבוש המיוחד להן ול"ג ולא ילבש בו"י אלא לא ילבש בלא ו"י, וכן הוא בהדיא במימוני, אבל לפי מ"ש בספרי רבינו בו"י בכל הספרים, אי אפשר לפרשו הכי, וצריך לומר דרבינו סבירא ליה דה"פ דמלבוש שלובשין תמיד צריך שיהיה ידוע בו ומובדל מהן. וללבוש מלבוש ארעי בו אינו אסור אלא במיוחד להן, אי נמי כשדר בין העובדי כוכבים דשייך לטעות ולומר שעובד כוכבים הוא, אסור ללבוש כי אם מלבוש מיוחד וזה שכתב ולא מדמין להן.

הפרישה מעלה כאן הבנה חדשה בדברי הרמב"ם. יש חיוב אקטיבי ללבוש בגדים מיוחדים כדי שיהיה ידוע במלבושיו - רק לגבי בגד ארעי מותר ללבוש, כל עוד אינו בגד המיוחד לגויים.

למסקנה ישנם שלשה סוגי בגדים:

א. המייחד את ישראל משאר העמים - עם ישראל צריך ללבוש בגד כזה, וזה מה שכתב הרמב"ם "ואבדיל אתכם מן העמים" (בתירוץ השני של הפרישה, החיוב מוגבל רק כשגרים בין הגויים שאז יש מקום לטעות).

ב. בגד שאינו מיוחד לישראל אך גם לא לגויים - בגד כזה מותר ללבוש באופן ארעי.

ג. בגד המיוחד לגויים - שאסור ללבושו בשום אופן (מלבד הקרובים למלכות)⁸. כבר הזכרנו שהפרישה מסכים עם פירוש הבי"י לשאלה החמישית בדבר ההיתר שניתן לקרובים למלכות לנהוג כמו הגויים.

הבי"ח מעלה תירוץ אחר וז"ל:

ולי נראה דליכא הכא קושיא דלשון "ובחקותיהם לא תלכו" לא משמע אלא שרוצה להדמות להם ולנהוג כמותם שנראה כמודה לדתם, וכלשון הספרי הואיל והן יוצאין בארגמן אף אני אצא בארגמן וכו', אבל מי שאין דעתו להדמות להן אלא שצריך ללבוש כמלבושיהם ולדמות להם כדי שלא יהיה לו גנאי אם לא ידמה להן, דבר זה לא אסרה התורה ולא עליו קאי

8. כהוספה לדרכו של הפרישה ברמב"ם (פירוש שני) מובא במהר"י ברונא (סימן לד): "מעשה ברואבן שהלך בגילוי ראשו בפני עשרה, ובא אחד מן התלמידים וראה ומיחה בו ולא אשגח, ונדה התלמיד לראובן... והשבתי זנדויו נידוי, אע"ג דאמרינן בפ"ק דקידושין לא אמרן אלא רב כהנא דגברא רבא הוא... ה"מ לידהו זבארץ ישראל הוה והוה מסגי הכי, אנו דדיירינן בין האומות ואינהו אזלי בגילוי הראש וחשיב כחוקות הגויים, ולא מינכר ביניהון אלא בכיסוי הראש, חשוב השתא כעובר על דת יהודית. ואשכחן חלוקי יהדות בשנינו בגדים אפילו מנעלים וסנדלים כפ' הכונס, ובשעת השמד אפילו ערקתא דמסאני אסור, וכיון דמיחא ביה ולא אשגח עליה - חשוב כאפיקורוס".

הלאו, והכי משמע מלשון הרמב"ם שכתב וצריך לישיב לפני מלכיהם והיה לו גנאי לפי שלא ידמה להן וכו', ואין ספק דמפי השמועה למדנו כן פירוש הלאו ד"ובחוקתיהם לא תלכו".

צמצם הב"ח את האיסור גם ע"פ הרמב"ם רק לכוונת הדמות, ומכאן שאם יש תועלת בחיקוי מותר הדבר. הב"ח לקח את ההיתר המופיע בהלכה ג' ביחס לקרוב למלכות והוציא ממנו עקרון כללי - אם אין כוונה לחקות בכדי להדמות לגויים - מותר. (ולמד מלשון הספרי "אף אני" כשם שלמד המהר"י"ק, למרות שהוא לא צמצם זאת רק לענייני שחץ וגאווה.)
וכך הוא מפרש גם את דברי הרמב"ם ביחס לאיסור בניית היכלות כמותם :

ובספר מנין המצוות, מצוות דל"ת סימן ל' כתב, שזהו פי' טרטריאות וקרקסיות דאיתא בת"כ דלעיל (אחרי מות פרשתא ח ופי"ג), ואלו הם מינים ממושבים שהיו מתקבצים בהם לעבודת הצלמים עכ"ל... ואיכא להקשות, ולמה לא פי' הרמב"ם שהוא ממיני מושבים לשחוק וליצנות כדאיתא פ"ק דע"ז... וי"ל דדבר הלמד מעניינו הוא שלא כיוון המקרא אלא בנימוסים וחוקים שקבלו עליהם מאבותיהם, אבל פלטיץ העשוי לשחוק וליצנות אינו חוק קבוע, ונראה ודאי דלא אסר הכתוב אלא כגון אותן שהם עשויים לקיבוץ עבודת הצלמים, אבל כגון אותן העשויין לוועד שלהם להתייעץ על עסקיהם ולמשפט אין בהם איסור לבנות כתבנית אותם היכלות, שהרי לעתיד ילמדו בהם תורה כדאיתא פ"ק דמגילה (ו.), ועי' שם במש"כ התוס' (ד"ה טראטריות).

מכלל דברי הב"ח למדנו שהאיסור מצומצם רק לחוקים שקיבלו עליהם מאבותיהם המשמשים להם חוקים קבועים⁹. וודאי שאין מדובר בדבר שאינו קשור לחוק ע"ז, אלא משמש כאמצעי יעיל להתכנסות האנשים. מכאן שאין איסור להדמות לגויים כל זמן שאין זה נעשה כדי להדמות להן או כשמדובר בחוקי ע"ז. בהתאם לשיטתו זו, מאמץ הב"ח את תשובת הב"י בקשר לכפילות בדברי הרמב"ם.

לא לחינם הביא הב"ח את דברי האגודה :

כתב באגודה פרק כמה טומנין אהא דאלישע בעל כנפיים נטל התפילין מעל ראשו, כי עבור זה לא היה נראה ככופר, אבל לשנויי ערקתא דמסאני נראה ככופר, ודוקא שהכירו בו שהוא יהודי ומשנה כדי שיהיו סבורים שכפר אז אסור.

(הוא מביא במקום את דברי רבותיו שבשעת סכנה גם זה מותר).

לסיכום, מצאנו שיטות שונות ביחס לדברי הרמב"ם :

- א. שיטת הפרישה - דורשת שינוי אקטיבי כדי להבדיל את ישראל מהגויים.
  - ב. שיטת הבית יוסף (ללא דברי המהר"י"ק) - איסור חיקוי מנהגי הגויים.
  - ג. שיטת הב"ח - איסור חיקוי מנהגי הגויים כשעושה זאת בכדי להדמות להם ולכפור ביהדותו.
- גם המהר"י"ק, לכאורה נקט בשיטת הב"ח - לפחות בכיוון הכללי שלה.

9. עיין ט"ז (אריח סימן שיא סק"ב). לענין הגבלת האיסור רק לגבי דברים שהם חוק קבוע לגויים.

ט. תליית ההבנות השונות בדברי הפוסקים

הטור (י"ד סימן קע"ח) פסק כדעת הרמב"ם. הוא מעתיק את לשונו אך משמיט את הפסוקים. כבר עמדנו על דברי המהרי"ק וראינו את הדגש שהוא נתן לכוונת ההדמות (למרות הספק בהבנת דבריו).
השו"ע שם פסק להלכה כדעת הרמב"ם:

אין הולכין בחוקות העובדי כוכבים, ולא ילבש מלבוש המיוחד להם, ולא יגדל ציצת ראשו כמו ציצת ראשם, ולא יגלח השער מכנגד פניו מאוזן לאוזן ויניח הפרע, ולא יבנה מקומות כבנין היכלות של עבודת כוכבים כדי שיכנסו בהם רבים כמו שהם עושים.

ע"פ הבנתו ברמב"ם, מדובר רק באיסור חיקוי המנהגים המיוחדים לגויים, ולכן החלק השני ברמב"ם הוא פירוש של החלק הראשון (עיי'ן לעיל). משום כך העתיק להלכה רק את החלק השני בדברי הרמב"ם והשמיט את המשפטים הראשונים.
הרמ"א ב"דרכי משה" מביא את דברי הר"ן וכן את דברי המהרי"ק, ובמפה פוסק:

אלא יהא מובדל מהם בלבושיו ובשאר מעשיו. וכל זה אינו אסור אלא בדבר שהנהיגו בו העובדי כוכבים לשם פריצות, כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים והוא מלבוש שרים וכדומה לזה ממלבושי הפריצות, או בדבר שנהגו למנהג וחוק ואין טעם בדבר, דאיכא למיחש ביה משום דרכי האמורי ושיש בו שמץ עבודת כוכבים מאבותיהם, אבל דבר שנהגו לתועלת כגון שדרכן שכל מי שהוא רופא אומן מותר ללבוש, וכן שעושין משום כבוד או טעם אחר מותר. לכן אמרו שורפיץ על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי¹⁰.

הרמ"א אינו מביא את הסייג של הכוונה להדמות לגוי בעניין הפריצות המופיע במהרי"ק, ואף הביא את הטעם של חשש הכנסת מנהג ע"ז לישראל, כר"ן ולא כמהרי"ק. נמצא שקיבל את דברי המהרי"ק רק בחלקם.
יתכן, שהרמ"א לא קיבל שהאיסור הוא בכוונה להתדמות, אלא בעצם קיומם של המעשים יש בעיה או מצד חשש ע"ז או משום חוסר התאמה למוסר ישראלי¹¹.

הגר"א מביא את השיטות השונות אך הוא חולק על דברי הר"ן והמהרי"ק:

כבר כתבתי שדברי ר"ן תמוהים מאוד וכן דברי מהרי"ק אין נראין ממ"ש בסנהדרין נ"ב תניא א"ל ר"י... ואע"ג שנדחקתי לישכן אבל לדינא ל"נ.

10. האם דבר שעשו הגוים לכבוד, דהיינו שנחשב אצלם לכבוד, נחשב כדבר של תועלת כשאנו מעתיקים אותו אלינו? ישנה מחלוקת בזה:

שו"ת "בית שער" (ח"ד סימן תכ"ג, תכ"ח), שו"ת "פקודת אליעזר" (סימן קכ"ט, קל, קלא) ושו"ת "טוב טעם ודעת" תליתא (ח"ב סימן רל"ה) - הדעות האוסרות.

"כתב סופר" (קעה), מהר"ם ש"י"ק (ח"ד סימן שנ"א) - הדעות המתירות.

עיי'ן שו"ת "יביע אומר" (חלק ו' סימן כג), שכתב על דברי ר' שלמה קלוגר (שו"ת "טוב טעם ודעת"): "וקרוב אני לומר... בידעו שאלו הרוצים לחדש מנהג זה כוונתם אינה רצויה... בחשבם להדמות לעכו"ם, אבל כשאנו יודעים שאין הכוונה להדמות לגויים מותר בלי פקפוק".

11. חשש מראית עין: עיי'ן בשו"ת "ערוגת הבושם" (ח"ד סימן קלז), שצריך הוכחה במעשה לכך שלא מתכוון להדמות לגויים. וכן הבין מהר"ם ש"י"ק (י"ד קסה) בדברי המהרי"ק. הבנה זו הינה בניגוד להבנתו ברמ"א. המהר"ם ש"י"ק פסק עקרונית כרמ"א, מלבד חריגות שונות.

וכן שורפין על המלכים ודאי טעמא איכא כמ"ש הר"נ... אלא ודאי הכל אסור, רק דוקא ללמוד מהם אסור, וכמ"ש כיון דכתיב לא מינייהו גמרינן, ול"ד משום דכתיב אלא כל דבר שהיינו עושים זולתם מותר וכן במלבושים. אבל כל שלובשין מלבוש המיוחד להם וכפשט דברי הר"ף הנ"ל אפילו ערקתא כו' וודאי משום רצועה אחת אינו משום פריצות, וז"ש אפילו ערקתא כו', וכמ"ש בספרי הנ"ל הואיל והן יוצאין כו' אבל מלבוש שהיינו לובשין בלא"ה מותר. לכן ל"ק כל ראיות מהר"ף הנ"ל לפי שלא היה מיוחד להם דוקא. וכ"כ הרמב"ם המיוחדים להם וכן בכ"ד ודברי המהר"ף אינן נראין כלל.

הגר"א חולק וסובר שעצם החיקוי של מנהג המיוחד לגויים נאסר, ולכן גם אם יש טעם במנהג זה - אסור. רק אם לא למדנו מהם - הדבר מותר, כיון שאין כאן חיקוי.

הט"ז (ארו"ח סי' ס"א ס"א בסופו) כותב, כשהוא דן לעניין גילוי ראש אצל יהודים:

ונ"ל דלק"מ, דמידי הוא טעמא דאסור בגילוי הראש משום קלות ראש שהוא כאילו אין עליו עול, וכאן שצריך עכ"פ אימה ורתת וזיע, אי הוה אז בגילוי הראש הוה נמי דרך אימה אלא שלא הטרחנו הקב"ה בזה. ומ"מ נראה דעכשיו שחוק שלהם הוא כן, וודאי יש אפילו איסור בזה משום "ובחוקותיהם לא תלכו".

והנה ע"פ הסבר החת"ס (נדריים ל:) בדברי הט"ז, הסיבה לאיסור היא, שכיוון שעשו הגויים את גילוי הראש לחוק שלהם לע"ז (להסיר הכובע בבית התפילה), לכן נאסר עלינו לעשות כמותם, גם אם קודם לכן, לא היה דבר זה אסור עלינו מן הדין. דבר זה דומה למצבה שנאסרה לישראל, למרות היתרה בימי האבות. אמנם הציץ אליעזר (יב"ג) טוען בשם שו"ת "נטע שורק", שהאיסור הוא רק לענין תפילה ועניינים דקדושה - "מפני דלא שייך בחוקותיהם לא תלכו אלא לעשה דבר מצוה ועבודת ה' על דרך שהמה עובדים, דזה הוי בכלל בחוקותיהם... אבל שאר דברים מה"ת לאסור?" (=ללכת תמיד בגילוי ראש אין זה בכלל בחוקותיהם, כיון שאין זה עניין של עבודת ה'), אבל מפשט דברי הט"ז נראה שאסור כן גם שלא בשעת תפילה, ואין הוא מגביל את "ובחוקותיהם" רק לענייני עבודת ה'.

מכאן **שדעת הט"ז** היא שגם אם איננו לומדים זאת מן הגויים, יאסר עלינו לעשות מעשה שהגויים עושים - אם הם עושים זאת לצורך ע"ז שלהם.

לסיכום:

המהר"ף אסר את כוונת ההדמות לגוי.

הרמ"א רואה איסור בעצם קיומם של מעשים מסויימים הסותרים את דרך ישראל (צניעות / חשש ע"ז).

הגר"א אסר את ההדמות גם אם אין כוונת חיקוי להדמות לגוי.

הט"ז מחדש שבעניין של חוקי ע"ז יש לנקוט בהפרדה מכוונת בין ישראל לעמים. ב"ביע אומר" (חידושי סי' כד) פסק הגר"ע יוסף כמהר"ף ודחה דברי הגר"א והט"ז. והנה תשובת הגר"ע יוסף (ביע אומר ח"ו תשובה ט) בהתייחסות לאיסור הליכה ללא כיסוי ראש:

והט"ז (סיחו סא סק"א) הקשה ג"כ... ומ"מ עכשיו שהוא חוק להם לעשות כן, יש בזה משום "ובחוקותיהם לא תלכו", ע"כ... וראיתי לגאון ר' משה

פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (חאו"ח סימן א) שנשאל... והשיב... וצ"ל שכוונתו, שמדין הגמ'... אבל בזה"ז יש איסור מצד חק עכו"ם, כמ"ש הט"ז... והנה כל זה אינו אלא דרך פלפול וחרפות להכניס כוונה כזאת בדברי הגרש"ק... ולא הזכיר כלל דברי הט"ז שיש בזה משום "ובחוקותיהם לא תלכו", ונמצא שהעיקר חסר מן הספר ולא מסתבר כלל להעמיס כן בדברי הגרש"ק, ובאמת שאף שמצינו תנא דמסייע ליה לגאון הט"ז, הוא הגאון מהר"י מברונא בתשובה (סי' לד)... ולפענ"ד יש להעיר לפמ"ש מר"ן הבי"י יו"ד (סי' קעח) בשם הגאון מהר"י קולון, שאין לאסור משום חוקות העכו"ם אלא בדבר שיש בו פריצת דרך הצניעות והענוה ואף גם זאת דוקא כשעושה להדמות להם בלא שום תועלת אחרת וכרמוכח מפרש"י וכו'.

ואפילו מנהגם של ישראל במלבוש אחד והעכו"ם במלבוש אחר, אם אין לבושנו מורה על יהדות וצניעות יותר משל עכו"ם אין שום איסור ללבוש כמלבושם ע"ש. וכן פסקו הרמ"א ומהריק"ש שם, וכ"כ בשו"ת כהונת עולם (סי' עה) ע"ש. ואף שהגר"א שם חולק ע"ז, אנו אין לנו אלא דברי מרן הבי"י והאחרונים, וכן פסק בשו"ת אמרי אש (חיו"ד סי' נה) ודחה ד' הגר"א... וא"כ ההולך בגילוי ראש משום שיותר נח לו מסיבת החוס וכיו"ב, אין בזה משום חוקות הגוים, ומכ"ש לפמ"ש מרן הבי"י ביו"ד שם בשם הר"א ממיץ, הובא בהמג"י שמסברא אין לנו להוסיף על מה שמנו חכמים שקבלה בידם שהוא מחוקות העכו"ם ע"ש. וכן פסקו הרבה אחרונים: שו"ת כהונת עולם (סי' עה), שו"ת בית שערים (סי' רלו), שו"ת רב פעלים (חיו"ד סי' כט) שו"ת תעלומות לב (ח"ג סימן נו) ועוד.

...והן עתה מצאתי בס' מטה אפרים ארביט (תפ"ז מה' ברכות דפ"ז ע"א), שדחה ג"כ דברי הט"ז עפ"ד מהר"י קולון הנ"ל, שהעושים כן אינו אלא מתוקף החוס וכיו"ב, ועכ"פ אינם עושים כן להדמות לגויים... וכן ראיתי להרב פתח הדביר (סי' ב דף יא ע"ג)... והוא נדחק לתרץ ד' הט"ז ומכ"ש לעם היושב בציון ובארץ ישראל שאין כוונתם להדמות לגויים...

בשו"ת "אגרות משה" נשאל (י"ד סי' נפ):

בענין המלבושים שבמדינה זו, שאין חילוק בין ישראל לנכרים - אם מחויבין בני פולין שבאו לפה וגם הנולדים מהם בפה ללבוש אותן המלבושים שהיו נוהגים בפולין מצד האיסור במלבושי נכרים...

לאחר שהוא מביא את דברי המהר"י"ק, הר"ן והרמ"א וההבחנה ביניהם הוא פוסק:

וא"כ פשוט הוא שאין שום שמץ איסור בסתם בגדים שלובשין במדינה זו, אף שגם הנוכרים לובשין בגדים אלו, מדין מלבושי נכרים, דאין בהם חשש שמץ עכו"ם ונחוש וגם לא דבר תמוה אלא לנוי וכדומה.

אלא שהוא מתייחס גם לדעת הגר"א ומתיר אף לדעתו את הדבר.

ט. שותיים

הרש"ר הירש מפרש (ויקרא יח,ג.) את האיסור "ובחוקותיהם לא תלכו":

חוקות אינם כללים שאדם יוצרם בעצמו... משום כך הכוונה כאן בעיקר לחקת התועבות אשר נעשו לפניכם. העקרונות הכלליים של פריצות מינית, המאהילים את חיי היצר הבהמיים... אולם במשמעות רחבה יותר הרי "חקתיהם" כולל את כל המנהגים והמעשים שטעמם קשור, ולא רק בדרך רחוקה, עם השקפת עולם לא יהודית. או מנהגים נודע טעמם, אך הם יכולים להיות קשורים לאותן השקפות, ונמצא שהמקום אמנם כבר הודה בהשקפות לא יהודיות...

ולדעת התוס' בע"ז שם ד"ה "ואי" יש שני סוגים של חוקות הגויים:

א. מנהגים ומעשים הקשורים למטרות ולאמונות לא יהודיות, אליליות או בלתי מוסריות, חיקויים של אלה הוא אסור בלא תנאי אפילו מקורם הוא טהור ויהודי.

כאן נכנסת השאלה האקטואלית:

נמצאת אומר: הטענה שהעוגב, לדוגמא, הוא כלי זמר יהודי במקורו - וקרובי "מינים" במקרא - אין בה כדי להתיר את הבאתו לבית כנסת, שהרי אין ספק שכלי זה משמש עתה לבית תפלה של אמונה לא יהודית.

ב. מנהגים ומעשים לא-יהודיים, שלא נודע להם טעם נכון ומותר. במשמעות צרה יותר הרי "דרכי האמורי" כוללים כל האסור משום ניוש.

הרש"ר הירש הרחיב לכאורה את דברי התוספות, התוספות דיבר על ע"ז והוא מדבר על אמונות "לא-יהודיות". זהו מונח רחב הרבה יותר. במושג זה הוא כולל גם את המנהגים הלא מוסריים, שלכאורה אינם נזכרים כלל בדברי התוספות. הוא גם דוחה את טענת ההיתר המסתמכת על כך שכלי זה מוזכר בתנ"ך. בשו"ת "מלמד להועיל" (ח"ב סימן קט) נשאל ראש ומנהל בית המדרש לרבנים בברלין - הרב דוד הופמן - "ע"ד האילנות והפרחים על הקברים, ועל דבר העטרות שעושין למתים", וזו התשובה:

בעלי המ"ע "איזראעליט" כשבת תרנ"ט בחדש סיון ותמוז נר. 51,48 מובאים פסקים מאת גדולים מו"ר ר' עזריאל הילדהעסהימר, הרב ש"ר הירש והרב מהר"ם לעהמאנן ז"ל שאוסרים פה אחד, ומובא שם טעמיהם ונימוקיהם, ואין לזוז מפסקם. ומ"מ מה שהביאו שם טעם חוקות הגויים לענ"ד אינו נכון, עפ"י מה שכתב הריב"ש סימן קנ"ח. ומובא בד"מ סימן שצ"ג דהליכה לביה"ק כל בקר מזו ימי אבילות אינו אסור משום חוקותיהם, אף שלקחו מנהג זה מהישמעאלים, דאין זה חוקה, שאין עושין אלא מפני כבוד המת כשם ששורפין על המלכים, שאם באנו לומר כן נאסור ג"כ ההספד מפני שהעכו"ם ג"כ מספידין, ומ"מ שאר טעמים שכתבו הגאונים הנ"ל מספיקים לאסור ולא יעשה כן בישראל.

הטעם של המנהג הוא "כבוד המת". כיון שיש למנהג זה טעם א"א לאוסרו משום חוקות הגויים.

הריב"ש, המוזכר בדבריו, מתייחס לשאלה בנוגע למנהג שנהגו אנשים לבקר בבית הקברות בכל שבעת ימי האבלות כמנהג הישמעאלים. הוא מתייחס גם לבעיית אחרות, אך במה שנוגע לענייננו הוא טוען:

ואם מפני שעושיין כן הישמעאלים, אין זו חוקה שיהא אסור משום "ובחוקותיהם לא תלכו" כדאמרינן בפ"ק דע"ז - שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי, ומפרש התם דשרפה לאו חוקה היא אלא חשיבותא, וכן שורפין על הנשיאים מטתן וכלי תשמישן ואע"פ שגם העובדי כוכבים עושיין כן לא נאסר משום דרכי האמורי, שאם באנו לומר כן נאסור ההספד מפני שהעובדי כוכבים ג"כ מספידים...

הוא איננו מגדיר את האיסור משום "ובחוקותיהם לא תלכו". אך נראה ברור: א. שאין איסור בחיקוי מנהגות הישמעאלים, אע"פ שלא היו נהוגים אצל ישראל קודם לכן.

ב. לכאורה מנהג ההספד מוזכר בתני"ך, הריב"ש אינו מעלה ענין זה כלל. הוא גם אינו מזכיר במפורש שצריך שהדבר לא יעשה כחיקוי אלא לתועלת, אע"פ שניתן לומר שלכך התכוון כשציטט את הגמרא בע"ז - "אלא חשיבותא" - ולא חוקה. כבר הזכרנו את ה"ברכי יוסף" שהביא בשם שו"ת "כהונת עולם", שאין איסור ללבוש בגדים המיוחדים לישמעאלים. ע"פ דבריהם אין איסור גם במנהגים ובגדים המיוחדים לישמעאלים ורוצה הישראלי לחקות מנהגם - יתכן משום שהגבילו זאת אך ורק לחוקות ע"ז, והישמעאלים אינם כן. בניגוד לדבריהם, ה"כתב סופר" מוצא תועלת בדבר כדי להתיר את מנהג נשיאת המתים בעגלות במקום במטה, ואף ממליץ על היכר מסוים וז"ל (תשובה קעה):

והנה מטעם חוקת הגוי שמוליכים בעגלות כבר קבע הרמ"א... והנה בכאן שיש טעם לדבר ולא עושים כן כדי להדמות, רק שצריכים לכן לפי דברי הרוצים בו, כיון שהדרך רחוק ולא לעשות כמתדמות לנכרים ח"ו... אם כן אין בזה לדעתי משום מ"ע וגם מלבד כ"ז בקל לשנות את העגלה משלהם לעשותו באופן אחר שיהיה ניכר ששל ישראל הוא.

התשב"ץ בתשובה לשאלה (קגג) קובע, שאין הישמעאלים עובדים ע"ז, ואעפ"כ -

וגם מפני שהם מצריכים לשחוט בהמתם לפנות אל הדרום אפילו שלא כיום אידם השוחט להם הוא חייב מלקות משום לא תלכו בחוקות העכו"ם.

והרשב"א ז"ל כתב בתשובה שראוי לגעור במי ששוחט במזבח כמנהג הישמעאלים, וכיון שאינן עובדי ע"ז מותר לישא וליתן וכו'.

יתכן שיש כאן איסור של עשית דבר ללא טעם (פניה לצד דרום בשחיטה), אך אין נראה שהאיסור הוא הדמות, שהרי על זה כתב התשב"ץ (תשובה צג) (לענין הקפת הראש כמנהג הגויים):

ואומה זו אינה עובדת ע"ז, מ"מ ראויים² ישראל הכשרים להתרחק מהם יהיה ניכרין בתגלחותיהם וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'...

בדברי הריב"ש והברכי יוסף אנו מוצאים שמותר אף ללבוש או לחקות מנהגי הישמעאלים, בדברי הרשב"א, התשב"ץ והכתב סופר אנו מוצאים סיבות להיתר (אינן עובדי ע"ז, אין כונה להדמות לגויים), וסיבת לאיסור ("לפנות אל הדרוס"). בשני הפוסקים האחרונים אנו מוצאים המלצה ליצור הבדלים אקטיביים שיהיו סימן היכר מיוחד לישראל, אולי זו הכוונה גם בדברי הרשב"א שכתב "ראוי לגעור".

החתם סופר באו"ח (סוף סי' קנט) וכן בליקוטים (סוף ח"ו, מתשובה פד והלאה) נוגע בענין זה:

...אבל אשר שם פניו כנגד מגולחי הזקן לא ידעתי מה הרעש הגדול הזה. לכו נא ונוכחה, אי משום חוקת הגויים אשאלהו ויודיעני מי התיר לנו נעליים שחורים המבואר בש"ס לאסור מסאני אוכמי ולהפליא ענין אמרו במס' תענית כד ע"א דהוה מסיים מסאני אוכמי ויעיין ב"ק יט ע"ב... והוא לא נמצא בש"ס ובפוסקים וגם לא בשום ספר מספרי חיצונים שיהיה הפרש בין ישראל לשאינו ישראל בגילוח הזקן, כי אז גם כל האומות היו מגדלים זקניהם... אבל לא נמצא בשום מקום שיהיה כזה משונה מנהג גויים... אבל אבותינו הנהיגו עצמם כן על צד ההכרח גדול ולא מקור משחת ח"ו אלא בקדושה יתרה... והנה זה ברור ונכון כי אילו היה תחילת מנהגו באיסור היה משום חוקי הגויים, אבל לאחר שכבר נהגו ישראל לגלח תו אין בו משום נדנדוד ופקפוק כלל אפילו ריח איסור אין בו. אבל הך דמסאני אוכמי לא ידעתי איך יתפשט, ע"כ צריכים אנו ללמוד זכות ולומר שנתפשט ג"כ בתחילה בהיתר, וכיון שהותר הותר...

(או"ח ס"ט קנט)

אמנם שבני קהלתינו הם יראים ושלמים שומעים לקול מורי הוראות סובלים עול יראת ה'.... עכ"ז זה שנים רבות שהחל הנגף במקצת קציני העם עובדי מצוות ה' ביד רמה... ואין בידינו למחות. אבל בעו"ה חדשים מקרב קמו עדה הרעה הזאת עלינו ותקנו להם בית תפילה לשבתות ומועדים לבד כפי הנעשה בברלין מחדש, אך קשה כשאל קנאה כי הוסיפו לעשות רע כי כאן יצא מן הדפוס לאור סידור התפילה... וכך סידורו: מברכת השחר לא הדפיסו רק ברכת אלקי נשמה בלשון עמים באותיות שלהם... על כלי זמר שקורין "ארגיל"... גם בברכת אהבה רבה מדלג וקבצנו יחד מארבע כנפות... כי על הכלל כולו יצא לצודד נפשות תמימי דרך להוליכם בנימוס העמים בכל דרכיהם, להסיר לב עם הארץ משמוע אל חכמינו הקדושים... ולמיגדר מילתא אף שידענו שהתפילה נאמרת בכל לשון, מ"מ לכתחילה אין לשנות ממנהג קדמונינו מכמה טעמים ובפרט שכל כוונותיהם להדמות לעמים לילך בנימוסיהם... כי הוא דבר הידוע לכלל יהודית...

(ח"ו שאלה תד)

הגיעני הלאני והלמני ומרורים השביעני... הנה בעיקר הדין שירים בעוגב... והיותר נלע"ד שהיה חק של עובדי כוכבים ומזלות הקדמונים להכניס כלי זה דווקא בבית עבודתם, כאשר גם עתה מנהג אבותיהם

בידיהם ואין משמשין בכלי זה לשום שמחה כ"א בבית תפילתם, ומש"ה נאסר במקדש משום חק ע"ז שהיה להם כלי זה לחק להם כבר קודם בהמ"ק וא"כ נאסר לנו מדין תורה... עפמ"ש רמב"ם פ' שופטים בפסוק "ולא תקים לך מצבה". מיהו כ"ז בבית הכנסת דומיא דחוק עכר"ם הראשונים, אבל דוד המלך ע"ה בביתו היה מהלל בעוגב, דאדרכא יען זה נאסר לעכר"ם בביתם, ע"כ היה משורר בכיתו בעוגב לשם ה'...

(שם ט9)

...וביחוד מה שהוא עושה בחופת חתנים לעמוד אותם לפני ארון ברית ה' כנימוסי העמים אשר כך קבלו עליהם, ושאר דברי הכל רעים וחטאים אשר ברחובות ישתקשון המוני עם ויהי להם לפלא ולזות...¹³

(שם צג)

צריך להבין שתקופת הרפורמה היתה תקופה מיוחדת. חששם של גדולי ישראל, מפני התפשטות התנועה, היה גדול. א"א היה להתיחס לכל שאלה הלכתית באותה צורה שמתייחסים אליה בימים כתיקונם. הרב פיינשטיין (אגרות משה ח"ב סי' מב) מתייחס לכך:

דבר כימה באמצע ודאי יש לעשות באמצע. ומה שאומרים שבאונגארן אסרו לא ידוע בבירור, ומסתבר שהיה זה רק במקומות ההם שעשו זה בשביל רעפארם. כי במקומות ההם היה זה מהתחלות מעשה הרעפארמער הרשעים, אבל במקומות אחרים שאין כוונתם בשביל רעפארם אלא בשביל שיהיו יותר מקומות ועוד טעמים כאלו, אין לאסור מלהתפלל שם... ואם האמת כהשמועה שאסרו באיזה מקומות, היה זה רק הוראת שעה במדינתם בשביל הרעפארמער...

- מכאן אנו לומדים שתפקידם של גדולי ישראל הוא, בין השאר, לשמור על יחוד עם ישראל ותורתו, העומד בבסיס איסור התורה "ובחקתיהם לא תלכו"¹⁴.

13. דברים אלו נאמרו תחת הכותרת במפתח - פלפול בענין המתחדשים במנהגי בה"כ ובעניני התפילות ובפרטות ע"י הטעמפל בהאמבורג וע"ג הסורינר רב באראד שהכניס עצמו בענין זה.

14. יעויין עוד במהר"ם ש"ק תשובה קסה.